

DR. KOI GYULA¹

**Mozaikok a Kínai Népköztársaság és az Oroszországi Föderáció, valamint a korábbi állami formációk kapcsolattörténetéből. A fenntarthatóság, a jog és a közigazgatás témakörei, és azok egyes geopolitikai eredői
(Két szövegközléssel)**

Absztrakt

A tanulmány a doktrinális jogtudomány normatív szempontjait szem előtt tartva a szerző több mint másfél évtizede meglévő adóssága egy részét kívánja leróni a kínai-orsz kapcsolattörténet területén. A fenntarthatósági jogi kutatásaink angol nyelvű kötet formájában történő összefoglalásának egyik fejezete egyes főbb országok közigazgatási jogi és környezetjogi portréját kívánja megrajzolni, közte a Kínai Népköztársaságét, és az Oroszországi Föderációét is. Az írás szerzője az összehasonlító közigazgatás és közigazgatási jog területén a külhoni államokat illetően elsősorban a Kínai Népköztársasággal, valamint az Oroszországi Föderációval foglalkozik leginkább. A jelen dolgozat a fenntarthatósági országtudományok szellemi háttérének egy részét jeleníti meg. Ez a vázlatos problématerkép számos olyan kérdést kíván rendezni, amelyek a monografikus formátumban témájuk és terjedelmük okán nem kaphatnak helyet. E körben egyes földrajzi-geopolitikai; történeti-kapcsolattörténeti; összehasonlító közigazgatási jogi, valamint egyes fenntarthatósági kérdéseket szükséges tisztázni. A fenntarthatósági jogi problémák mélyelemzésére a majdani monografikus *contributio* szolgál. Sor kerül két forráscsoport szövegközlésére. Egy eddig a sinológia és a ruszisztika által nem ismert hazai, 1757-es nyomtatott forrás Kínai Császárságra, illetve a Moszkvai Nagyfejedelemségre nézve első honi államnevezetességi leírás (két könyvfejezet) mellett egy ismeretlen, Pekingben a Kínai Népköztársaság tíz éves fennállása alkalmából kiadott orosz nyelvű díszalbum Magyar Népköztársaság, továbbá a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége állami vezetői által küldött két-két távirat nemzetközi szlavisztika átírásban, orosz nyelven kerül közzétételre.

Kulcsszavak

Fenntarthatóság, földrajz, geopolitika, jogdogmatika (doktrinális jogtudomány), jogi ruszisztika, jogi sinológia, külföldi és összehasonlító közigazgatási anyagi- és eljárásjog, kapcsolattörténet, környezetjog, világűrjog.

¹ Tudományos főmunkatárs, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar, Lőrincz Lajos Közigazgatási Jogi Tanszék; tudományos munkatárs, HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont, Jogtudományi Intézet, Alkotmányjogi és Közigazgatási Jogi Osztály; vezető kutató, Pécsi Tudományegyetem Közigazgatási Jogi Tanszék, NKFIH OTKA K-135979. számú 'Fenntarthatóság és jog/Sustainability and Law' elnevezésű kutatás. A kutatás a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara Közigazgatási Jogi Tanszékének a Nemzeti Kutatásfejlesztési és Innovációs Hivatal által NKFI 1 forrásból finanszírozott NKFIH K 135 979. számú 'Fenntarthatóság és jog/Sustainability and Law' kutatási pályázat keretei között készült. (Vezető kutató/principal investigator: Dr. Koi Gyula PhD, tudományos főmunkatárs). A kézirat lezárva: 2024.10.31.

1. Bevezetés – földrajzi és geopolitikai alapok

A történeti valóság egyik eredője a földrajzi és a geopolitikai tényezők sora.² A mai orosz gondolkodás története³ megértéséhez szükséges a „harmadik Róma” (*tretij Rim*) elméletének megértése. A „Moszkva – a harmadik Róma” elméletét Filofej (görögös szerzetesi nevén Philotetos) 1522 és 1524 között dolgozta ki Iustinianus 6. novellája és a kánonjog alapján. Ez a világi hatalom (*sacerdotium/hierosyné*) és az egyházi hatalom (*imperium/basileia*) egységének elvét jelentette, amely egyben az egyház uralkodónak való alávettségével is járt (cezaropapizmus). A második Róma Konstantinápoly volt. A Szent Római Birodalom (*Sacrum Romanum Imperium*), később, a 16. századtól *Heiliges Römisches Reich deutscher Nation*, illetve *Szjaščennaja Rimszkaja Imperija*) szintén megújított *Imperium Romanum* formájában szolgált a justiniánusi jog továbbélésének alapjaként. Konstantinápoly 1453-as eleste után Filofej elmélete szerint Moszkva vette át Konstantinápoly után (szemben a nyugati konglomerátummal).⁴ Nikolaj Aleksandrovič Bergyajev (1874-1948) az orosz katolikus

² A kínai szavak esetében a nemzetközileg elfogadott, a tudományos szövegekben is szokásos *hanyu pinyin wenz* (röviden: *pinyin*) átírási rendszert; az orosz nyelv esetében a Kniezsa-féle nemzetközi átírást használjuk. Ez a lól kivételt képeznek a tanulmány főszövegében egyes meghonosodott szavak átírása (a kínai esetében Peking, Sanghaj, Tajvan, Tajpej; az orosz esetében Moszkva, Bergyajev, Lenin, Sztálin, Zsdanov). A bibliográfiai leírásban az adott nyelvben lévő alakot (Beijing, Pékin, Taiwan, Taibei, Moszkva, Moskau, Moscou) használjuk. A kínai és az orosz művek címeit magyarra fordítottan is közöljük. Az angol, francia, és német művek címeit a hazai szokásoknak megfelelően nem fordítjuk, a kevésbé ismert nyelveket (e tanulmányban a holland) igen. A kínai szerzők neveit a bibliográfiai leírásban a forrás által hozott alakban használjuk. Az orosz szerzők nem mindegyike esetében volt mód a keresztnevek sajnálatosan általánosan használt rövidítéseinek feloldására.

³ PAŠUTO, Vladimír Terentevič (1952) [1951]: *Alekszandr Nyevszkij és az orosz nép harca a függetlenségért a 13. században*. (Ford.: LUX László, lekt.: PERÉNYI József). Budapest, Művelt Nép; HELLER, Mihail (1996): *Orosz történelem I. Az Orosz Birodalom története*. (Ford.: BALOGH Magdolna – PÁLL Erna, lekt.: GERENCSE Zsigmond). Budapest, Osiris Kiadó – 2000 [Folyóirat]; HELLER, Mihail – NYEKRICHS, Alekszandr (1996): *Orosz történelem II. A Szovjetunió története*. (Ford.: KISS Ilona, utószót ford.: PÁLL Erna, lekt.: GERENCSE Zsigmond). Budapest, Osiris Kiadó – 2000 [Folyóirat]; MENYHÁRT Lajos (1983): Az államrend kérdése, In MENYHÁRT Lajos: *Az orosz társadalmi – politikai gondolkodás a századfordulón 1895-1906*. Budapest, Akadémiai Kiadó. 22-103.; SZVÁK Gyula (2006): *Oroszország helye Euráziában. Historiográfiai tanulmányok 1999-2006*. Budapest, Pannonica; SZVÁK Gyula (2019): *IV. Iván és I. Péter mikrohistoriográfiája*. Budapest, L'Harmattan; SEMJONOVA, Lidia Nikolajevna (1988) [1982]: *Erkölcök és szokások Nagy Péter birodalmában*. (Ford.: Gödény Endre, lekt.: Szvák Gyula). Budapest, Gondolat; KÖVES Erzsébet (1982): *Kelet és Nyugat. Orosz eszmék I. Miklós korában*. Budapest, Magvető Kiadó; RADZINSKY, Edward (2006): *II. Sándor, az utolsó nagy cár*. (Ford.: KATONA Erzsébet). Budapest, Európa; SAVČENKO, Vladimír (1985) [1982]: *Fiatal Oroszország. Fejezetek Nikolaj Černisevskij életéből*. (Ford.: RATZKY Rita). Budapest – Ungvár, Kossuth Könyvkiadó – Kárpáti Könyvkiadó; SZ. BÍRÓ Zoltán (2017): *Az elmaradt alkotmányozás. Oroszország a 19. század második felében*. Budapest, Osiris Kiadó; GECSÉ Géza (2022): *Orosz nagyhatalmi politika 1905-2021*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó; PALÉOLOGUE, Maurice (1982) [1922]: *A cárok Oroszországa az első világháború alatt. Franciország nagyköveteinek naplójából*. (Ford.: SZÁVAI János, vál.: ANTAL László, utószó: ORMOS Mária). Budapest, Európa Könyvkiadó; GÖMÖRI Endre (1998): *A cár vakarószik. Világtörténelem hónapról hónapra 1994-1998*. Budapest, PanPress; A SZOVJETUNIÓ KÜLÜGYMINISZTERIUMA – GROMIKO, Andrej Andrejevics szerk. (1981) [1976]: *Szovjetunió, az Egyesült Államok és Nagy-Britannia kormányfőinek üzenetváltása 1941-1945 I. A W. Churchilllel és C. Attleelvel folytatott üzenetváltás (1941 július – 1945 november)*. II. *Az F. Roosevelttel és H. Trumannel folytatott üzenetváltás (1941 augusztus – 1945 december)*. Budapest – Ungvár, Kossuth Könyvkiadó – Kárpáti Könyvkiadó; KRAUSZ Tamás (2008): *A Szovjetunió története 1914-1991*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó; KEMECSEI Emő (1999): *Orosz ezredvég. A nemformális mozgalmaktól a politikai pártokig*. (Lekt.: SZ. BÍRÓ Zoltán). Hatodik Síp Könyvek 6. Budapest, Hatodik Síp.

⁴ FÖLDI András – HAMZA Gábor (1998): *Az európai magánjog fejlődésének főbb útjai*. Szombathely, Savaia University Press. A „Harmadik Róma”-elméletre, valamint az *Imperium Romanum*-ra 44-45. főszöveg és 21. l.; 24. HAMZA Gábor (2002): *Az európai magánjog fejlődése. A modern magánjogi rendszerek kialakulása a római jogi hagyományok alapján*. Első kiadás. Szerk.: BOÓC Ádám, név- és címmutató szerk.: HOFFMAN István. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó. Első kiadás. 89. főszöveg és 120. l.; 57-58. főszöveg és 68. l. HAMZA Gábor

filozófus utal rá, hogy az orosz messianisztikus tudat a kommunizmusig kíséri végig az orosz gondolkodást, az orosz cár a „földkerekség egyetlen keresztény királya” Bizánc bukása után, és Filofej a *Levél a rossz napokról és órákról* című művében mondja: „[A] két Róma elbukott, a harmadik áll, és negyedik nem lesz.”⁵ (Vladimir Iljics Lenin⁶ (1870-1924) és Josif Vissarionovič Sztálin⁷ (1878-1953) eszméit tekintve a (szovjet) kommunistákban is megvolt a messianisztikus tudat). A régi szent (!) orosz birodalomhoz (vö.: *Sacrum Romanum Imperium*) képest azonban (1937-ben legalábbis) a Szovjetunió ugyan szintén szent (!), de már „fordított teokrácia,”⁸ mégpedig materialista, istengyűlölő, a templomokból ateista múzeumokat csináló – tehetnök hozzá. Ma, a mesterséges intelligencia megjelenésével párhuzamosan is figyelemreméltó Bergyajev azon 1923-as gondolata, hogy a gép megjelenése a történelem legnagyobb forradalma. A gép az ember és a természet közé áll, és legyőzi mind a természetet, és végül az embert is. (Elég csak a fenntarthatóságot még egyáltalán nem, a környezetvédelmet csak korlátozottan ismerő korszakban a folyók irányának megváltoztatására irányuló, eufemisztikusan „sztálini szeszélynek” nevezhető természetátalakító, emberélet- és gépigényes mániára gondolni, amely főleg GULAG-foglyok életét követelte).⁹ Mindezen, a „Moszkva a harmadik Róma” eszme, illetve a messianisztikus küldetéstudat megágyaztak a ma élő, Aleksandr Geljevič Dugin (1962-) nevéhez kötődő, nem egyszer legalábbis zavarba ejtő orosz „Euro-Ázsiai Birodalom-eszmének” és sajátos orosz geopolitikai gondolkodásának. Mindezt árnyalja a filozofikus orosz néplélek általános bizonytalansága, amelynek ellenpontja az amerikanizálódott, örökké tevékeny újabb embertípus.

(2022): *Az európai magánjog fejlődése a kezdetektől a XX. század végéig. A modern magánjogi rendszerek kialakulása a római jogi hagyományok alapján*. Második kiadás. Szerk.: DEÁK Péter, lekt.: FÖLDI András, idegen nyelvű szöv. ell. közrem.: Z. HÉJJAS Eszter. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó. 118. főszöveg és 146. lj., 83-84. A római jog továbbélésére: FÖLDI András – HAMZA Gábor (1996): *A római jog története és intézményei. Brósz Róbert és Pólay Elemér tankönyvének alapulvételével írta* ---. Első kiadás. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó. 102-146. SIKLÓSI Iván (2021): *Római magánjog I. Külső történet, alapfogalmak, és továbbélés. Eljárásjog. Személyi jog és családjog. Dologi jog. II. Kötelmi jog és jogügyleti tan. Öröklési jog*. Szerk., szöveggond., forrásmut., tárgymut., közrem.: DEÁK Péter. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó – Eötvös Loránd Tudományegyetem. I. 142-200.

⁵ BERGYAJEV, Nikolaj (2020) [1946]: *Az orosz eszme. Az orosz gondolkodás alapvető problémái a 19. században és a 20. század elején*. (Ford., jegyz.: PATKÓS Éva). Osiris Társadalomtudományi Könyvtár. Budapest, Osiris Kiadó. 15. főszöveg és 7. lábjegyzet.

⁶ Lenin legfőbb államelméleti műve: LENIN, Vladimir Iljics (1952) [1917]: *Gossudarstvo i revolucija. Učenje marksizma o gossudarstve i zadači proletariata v revolucii*. [Állam és forradalom. A marxizmus tanítása az államról és a proletariátus feladatai a forradalomban]. Moskva, Gossudarstvennoe Izdatelstvo Političeskoj Literatury; LENIN, Vladimir Iljics (1965) [1917]: *V. I. Lenin összes művei 33. Állam és forradalom*. (Ford.: RUDAS László). Második kiadás. Budapest, Kossuth Könyvkiadó.

⁷ SZERZŐ nélkül (1950): *Sztálin élete képekben*. Budapest-Praha, Szikra Nyomda – Orbis Nyomda; BRANDT, Conrad (1958): *Stalin's failure in China 1924-1927*. Cambridge – London, Cambridge University Press – Harvard University Press; BÉLÁDI László – KRAUSZ Tamás (1988): *Sztálin. Történeti vázlat*. Budapest, Láng Kiadó; FISHMAN, Jack – HUTTON, J. Bernard (1964): *Das Privatleben des Josef Stalin*. Wien-Hamburg, Paul Zsolnay Verlag; MEDVEDEV, Roy (1972): *Le Stalinsisme. Origines, histoire, conséquences*. Paris, Éditions Seuil; DESANTI, Dominique (1975): *Les Staliniens. Une expérience politique 1944-1956*. Paris, Librairie Arthème Fayard – Marabout; RADZINSKY, Edward (1996): *Stalin. Onthullingen uit geheime privé-archieven*. [Sztálin. Bizonyítékok titkos magánarchívumokból] (Ford.: Jaap VAN DER WIJK). Amsterdam, Uitgeverij Areopagus

⁸ BERGYAJEV, Nikolaj (1989) [1937]: *Az orosz kommunizmus értelme és eredete*. (Ford.: KISS Ilona, lekt., jegyz.: SZ. BÍRÓ Zoltán, utószó: SZILÁGYI Ákos, s.a.r.: VARGA Tamás). Budapest, Századvég Kiadó – MTA-Soros Alapítvány Bizottság. 152.

⁹ BERGYAJEV, Nikolaj (1994) [1923]: *A történelem értelme*. (Ford.: Szőcs Olga, lekt.: Szabó István György). Budapest, Aula. 98.

A cári Oroszország (1473¹⁰-1917); Szovjet-Oroszország (1917-1922); illetve a Szovjetunió (1922-1991); majd Oroszországi Föderáció (1991-) korszakait tekintve az államterület a szovjet korszakban érte el legnagyobb, 22 400 000 km²-es kiterjedését, de jelenlegi, 17 098 240 km²-es területével a mai Oroszország is a legnagyobb területű állam a világon. Jelenlegi 144 600 000 fős lakosságával a kilencedik legnépesebb országnak számít. A Szovjetunió időszakában, ha a területileg második Kanadát, és a harmadik Kínát a Szovjetunió térképére helyeztük, még mindig elfért volna Európa hat legnagyobb országa a maradék területen. A cári Oroszország fizikai kiterjedés ellenére az ipari termelésben a világon ötödik volt az 1913-as utolsó békeévben (90 000 000 fő közeli lakossággal), a világtermelés 4%-át adta. A nemzeti jövedelem 65%-át a mezőgazdaság adta, innen került ki az exporttermékek 70%-a. A Szovjetunió világgazdasági hatalommá vált. Az Oroszországi SzSzSZK a Szovjetunió területének 75%-át, a népesség 54%-át foglalta magában 1971-ben. A jelenlegi Oroszországi Föderáció vonatkozásában az orosz nyelvű szakirodalom 12 körzetet különít el¹¹ A termőföldek újraelosztása és a kollektivizálás vonatkozásában a Szovjetunió mellett a Kínai Népköztársaság és Vietnám példáját hozza fel a regionális tudomány és a politológia irodalma.¹² Az orosz atomfegyverek mellett sajátos ütőkártya ma az ország kezében a világ második legnagyobb földgázkészlete az USA után, és a jelentős kőolajkészlet is, ezen energiahordozók árpolitikája jelentős tényező. Ma többmillió orosz kisebbség él Oroszországon kívül, de a volt Szovjetunió területén.¹³ Jelentősek Oroszország (főként a szovjet korszakban erősebb) űrképességei, mely számos elsőséget eredményezett számukra. Eljutottak a Vénuszra, és a Marsra, és számos űrállomást állítottak pályára (a világon a legelsőt 1971-ben). A 2022 februári események óta az Amerikai Egyesült Államok a félvezetőkre, érzékelőkre, lézerekre, és navigációs berendezésekre embargót vezetett be.¹⁴

Kína vonatkozásában a császárkorban az orosz nyelvű források szerint Észak-Kelet Kína lakossága 1890 és 1930 között a háromszorosára nőtt (Shenyang vagy európai nevén Mukden, illetve Xinjing, és Harbin szerepe emelendő ki Mandzsúria területén).¹⁵ Az észak-keleti terület a nehézipar bölcsője A világ termőfölddel legkevésbé ellátott területe, 10%

¹⁰ Az orosz cári címet nemzetközi viszonylatban III. Iván (1462-1505) használta először 1473-ban, miután házasságot kötött Sophia Palaiológával, az utolsó bizánci császár, XI. Konstantinos unokahúgával. Az ország elődállama, a Kijevi Rusz 862-re vezeti vissza magát. FÖLDI-HAMZA (1998) 44.

¹¹ SZÉKELY András – KATONA Sándor – PINCZÉS Zoltán (1978): *Szovjetunió I. Természetföldrajz*. (Lekt.: PINCZÉS Zoltán). Budapest, Gondolat Kiadó 11-14.; ANTAL Zoltán – PROBÁLD Ferenc (1978): *Szovjetunió II. Gazdaságföldrajz. A termelőerők fejlődése és területi elhelyezkedése 1917-1977*. (Lekt.: PROBÁLD Ferenc). Budapest, Gondolat Kiadó. 7-34.; ÁBEL Péter – E. FEHÉR Pál – GARAMVÖLGYI István – GULYA János – HAJDU Miklósné – HAULISCH Lenke – NEMES G. Zsuzsanna – N. SÁNDOR László (1972): *A Szovjetunió 15 köztársasága I. Oroszországi Szovjet Szövetségi Szocialista Köztársaság*. Budapest, Szovjet – Magyar Baráti Társaság. 8-11.; RUDL József (2010): Oroszország, In RUDL József: *A Szovjetunió utódállamainak földrajza*. Második kiadás. Budapest-Pécs, Dialóg Campus. 17-160. A körzetekre lásd: 81-82.

¹² KUHONTA, Erik Martinez – SLATER, Dan – VU, Tuong (2008): *Southeast Asia in political science. Theory, region, and qualitative analysis*. Stanford (Cal), Stanford University.

¹³ MARSHALL, Tim (2022) [2016]: *A földrajz fogságában. Tíz térkép, amely mindent elmond arról, amit tudni érdemes globális politikai folyamatokról*. (Ford.: MAKOVECZ Benjámín, lekt., új fej. ford.: ZSUPPÁN András). Negyedik kiadás. Budapest, Park Kiadó. 37-38., 45-46.; MARSHALL, Tim (2023) [2021]: *A földrajz hatalma. Tíz térkép, rávilágít világunk jövőjére*. (Ford.: MÁTÉ Frigyes). Második kiadás. Budapest, Park Kiadó. 204-205.

¹⁴ MARSHALL, Tim (2024) [2023]: *A földrajz jövője. Hogyan változtatja meg világunkat a hatalom és a politika a világűrben?* (Ford.: BOTH Előd, lekt.: HORVAI Ferenc). Második kiadás. Budapest, Park Kiadó. 179-180.

¹⁵ MURZAJEV, Eduard Makarovič (1955): *Severno-vostočnij Kitaj. Fiziko-geografičeskoe opisanie* [Északkelet Kína. Természetföldrajzi leírás]. Moskva, Izdatelstvo Akademii Nauk SSSR. 8-9., 12-13.

alkalmas mezőgazdasági művelésre csupán.¹⁶ A mai Kínai Népköztársaság 9 640 821 km²-es területével Európa-méretű, a harmadik legnagyobb ország a világon. Lakossága jelenleg 1 450 000 000 fő, ezzel a világon India után a második legnépesebb állam. (A 2023. április 19-i mérés előttig a világ legnépesebb állama volt (Hongkong, Makaó és Tajvan lakossága nélkül), India ekkor 30 millió fővel múlta felül. Ásványkincs-tartaléka a harmadik legnagyobb a világon, míg nyersolajtermelésben a világon az ötödik. A kínai-orosz kurrens kapcsolatok területén a 2020-as, 30 évre szóló, 400 milliárd dolláros gázmegállapodás a közös együttműködés egyik jelentős vívmánya, melyet elősegít, hogy Kína nem érez katonai fenyegetést az orosz területek felől (szemben Mandzsúria 1945-ös szovjet megszállásával).¹⁷ A „kínai kérdés” nemcsak a szuperhatalom Amerikai Egyesült Államokat, de Ausztráliát, az EU-t, és számos más állami konglomerátumot is foglalkoztat.¹⁸ Növekszik az űrpolitika, illetve a világűrjog szerepe.¹⁹ A Kínai Népköztársaság is megcélozta a „végtelen határt,” a világűrt. 2021-ben jött létre a *Tiangong* (Mennyei Palota) kínai űrállomás. (Korábban csak USA-beli és orosz (szovjet) űrállomás létezett). Ugyanezen évben egy marsjárót (rover-t), a *Churong*-ot (a Tüzistent) küldte fel az ország a Marsra (az USA, pontosabban a NASA két ilyen eszközt működtetett itt, a *Curiosity*-t és a *Perseverance*-t). A 2007-es előzmények után 2024-ben az Égi Istennő nevet viselő Chang-o-6-űrszonda a Hold sötét (árnyékos) oldalát látogatta meg.²⁰

Mára a szinte évente megújuló, 2023-ban közel 32 050 000 fős Chongqing és a 24 875 000 lakosnak otthont adó Sanghaj lettek a Távol-Kelet gazdasági központjai; a világ negyedik és ötödik legnagyobb városaiként (Tokió, Delhi, valamint Jakarta után). Szükséges számot vetni avval is, hogy a kezdetben kis halászfalu, majd megapolisz Shenzhen, Deng Xiaoping (1904-1997, hatalmon 1976-1989) alatt lett a Különleges Gazdasági Övezet része, főként azért, mert Hongkonggal határos. A város ma a Kínai Népköztársaság legnagyobb kikötője, és a világ egyik leggyorsabban fejlődő városa. Napjainkban, a világ városai között 21. helyeztként közel 16 810 000 lakosa van, így népesebb a 16 510 000 fős Moszkvánál is. Shenzhenben lakosságon belül kiugróan magas a 30 év alattiak aránya. A PhD fokozattal rendelkező kínaiak 20%-a itt él.²¹

¹⁶ Az észak-keleti területekre a hazai irodalomban, illetve a termőterületek szűkösségére: PROBÁLD Ferenc (1991): Kína, In BENEDEK Endréné – KARCEVA Valentina – PROBÁLD Ferenc – SÁRFALVI Béla – SZEGEDI Nándor: *Ázsia, Ausztrália, Óceánia gazdaságföldrajza. Egyetemi tankönyv*. Második kiadás. Budapest, Tankönyvkiadó. 83-84., 104-107.

¹⁷ MARSHALL (2022) [2016] 48-49.

¹⁸ MARSHALL (2023) [2021] 44-54.

¹⁹ Nemzetközi mércével mérve is korai, a nagy üregyezmények előtti világűrjogi összefoglalás az angol, orosz, francia, és német jogirodalom feldolgozásával: GÁL Gyula (1964): *Világűrjog*. (Lekt.: HAJDU Gyula – NAGY Emő). Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó; Angol kiadása: GÁL, Gyula (1969): *Space law*. (Transl.: MÓRA Imre). Dobbs Ferry (N.Y.) - Leyden, Oceana Publications – Sijthoff; Egy mai, tankönyvjellegű hazai angol nyelvű összefoglalás: BARTÓKI-GÖNCZI Balázs – SÜLYOK Gábor szerk. (2022): *Világűrjog*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó; Egy újabb, hazai angol nyelvű tanulmánygyűjtemény: BARTÓKI-GÖNCZI, Balázs – SÜLYOK, Gábor szerk. - ACHILLEAS, Philippe – ARADI, Norbert - DE AZEVEDO, João Marques - BATAILLE, Mathieu - BERTAMINI, Maximilian - CHARALAMPOPOULOS, Nikolaos – DACZI, Diána - EDL, András - FERRAZZANI, Marco – GANCZER, Mónika - GRÜNFELD, Katja – GUILLOT, Philippe Ch.-A. – HOFFMANN, Rosanna – HOPEJ, Kaja - KECSKÉS, Gábor - KOULAOUZOS, Don - NAGY, Boldizsár - MOLNÁR, Dóra - NAGY, Boldizsár - RAMUŠ CVETKOVIČ, Iva - SALATINO, Gregorio - SPECK, Gyula - TAKÓ, Dalma - TALKOVA, Hristina – TILINGER, Krisztina (2024): *The new space age. Legal and political perspectives*. Budapest, Ludovika University Press.

²⁰ MARSHALL (2024) [2023] 123-146.

²¹ KOI Gyula (2011): The first three decades of legal reforms in the People's Republic of China (1978/1979-2008/2009), *Acta Juridica Hungarica* Vol. 52. No. 4. 353. 18. lj. Shenzhennelkapcsolatos jelentős forrás: SZERZŐ

Érdekességképpen érdemes az útleírások, mint sajátos – nyilván szubjektív – műfaj meglátásait felidézni a kínai, orosz, összehasonlításként olykor az USA területéről. A neves svéd világjáró, sinológus Sven Hedin (1865-1952) 1924-es, Pekingtől Moszváig terjedő utazása során Tianjin, Mukden (Shenyang), és Harbin, azaz akkoriban a Távol-Keleti Köztársaság néven ismert Észak-Kelet Kína (Mandzsúria) környéke volt a kiindulás. Itt Zhang Zuolin (1875-1928) hadúr uralma zavart és a pénznemek közötti örökös váltást hozta a vonatok közötti átszálláskor (dólar, jen, aranyrubel, szovjet rubel). A zavarok miatt a mandzsu császárok sírjait sem lehetett megtekinteni. Hedin rögzített egy előadást a Keleti Társaságban, melyet ő tartott orosz nyelven (!), bár a legtöbb professzor beszélt németül, sokan franciául, egyesek angolul is, de voltak, akik csak oroszul értettek. Leír egy érdekes találkozást a régi orosz nemesi családból származó Anatolij Vasilevič Lunačarskijjal (1875-1933), aki orosz marxistává lett, valamint egyúttal az első szovjet népi komisszár (*narkompros*), közoktatásügyi népbiztos. Andrej Aleksandrovič Zsdanov (1896-1948) fellépése előtt ő volt a legbefolyásosabb szovjet kultúrpolitikus. Lunačarskij folyékonyan beszélt franciául és németül, ellenezte az orosz helyesírási reformokat (amely a keménységjelet „e” betűvel váltotta fel).²² Ferdynand Antoni Ossendowski (1876-1945) utazó Szentpéterváron és Párizsban végzett mérnöki tanulmányokat, később mérnöki tudományokat tanított az egyetemen. Kína kapcsán 1928-ból a hivatalnokokat illetően sokatmondó azon általa lejegyzett történet, mikor is a külföldi nagykövetségek nyomására Pekingben egy olyan területet kívántak kijavítani, ahol számos gödör miatt több ló elpusztult az éjjeli sötétségben, illetve emberek is meghaltak a balesetek miatt. Erre a kínai kormány 150 ezer taelt utalt ki. Ebből a pénzből a megvesztegetési és népi adóztatási „szokásjog” alapján Peking kormányzója elsajátított 75 000 taelt, és más hivatalnokok kisebb összegeket, mire végül csak 5000 tael maradt, de végül a feladattal megbízott rendőrhatalomhoz legvégül csak 200 tael jutott el. Ebből az összegből oszlopokat állítottak, amelyekre papír- és anyaglámpásokat tettek, amelyek gyapjúbélel, és zsírral működve világítottak, de egy hajléktalan végül ezeket is eltulajdonította.²³ Egon Erwin Kisch (1885-1948) prágai német nyelvű újságíró 1928 és 1932 közötti USA-beli, kínai, és oroszországi utazásai forrongó társadalmi változásokra vetnek világot. Leírja, hogy New York City-ben az 1929-es elnökválasztáskor már szavazógépeken lehetett szavazni. Kínát eközben a japánokkal való hadi villongások jellemezték, illetve a gyári felnőtt- és gyermekmunkások súlyos kihasználása is megjelenik. Ellenpontként közölte a Nemzetek Szövetsége tiszteletére adott vacsora francia étlapját. Feltárja egy kínai-angol pidgin közvetítő nyelv sajátosságait. A Szovjetunióban Üzbegisztán és Tadzsikisztán gyapottermelési és kollektivizálási helyzetét tárja fel, beleértve a gabonakártevők elleni küzdelmet.²⁴ Kavalam Madhava Panikkar (1894-1963) 1944 és 1952 között India Pekingbe akkreditált nagykövete volt, professzor és irodalomtörténész, aki a Chiang Kai-shek (1887-1975) vezette nemzeti párti Kína átmenetét kísérte végig a kommunizmusba, és írta le a Mao Zedong (1893-1976) korabeli Pekinget.²⁵ Kassai Tibor

nélkül (2009): *Má li Shenzhen. Glamourous Shenzhen. (With Chinese-English CD supplement)*. Shenzhen, Shenzhen shi renmin zhenhfu xinwen hangong shi. 5-24.

²² HEDIN, Sven Anders (1925)[1924]: *Pekingtől Moszkváig*. (Ford.: Balassa József). Budapest, Franklin Kiadó. 5-6., 178-179

²³ OSSENDOWSKI, Ferdynand Antoni (1930) [1928]: *Kínai rejtelmek*. (Ford.: Sajó Aladár). Budapest, Franklin. 97-98.

²⁴ KISCH, Egon Erwin (1934)[1928-1932]: *Egon Erwin Kisch riportkönyve. Amerika Kína Oroszország*. (Ford.: BALOG István). Budapest, Phönix. 21-29., 57-58., 72-77., 79-85., 114-115., 132-138., 168-174.

²⁵ PANIKKAR, Kavalam Madhava (1955): *In two Chinas. Memoirs of a diplomat*. London, George Allen and Unwin Ltd. 74-87., 92-101., 125-142.

(1930-) állatorvos, a kandidátusi fokozat megszerzése után 1958-ban tett tanulmányútját írta le a Szovjetunióba (Kazahsztán, Grúzia, Örményország, Moszkva), melyet csupán 2021-ben jelentetett meg nyomtatásban. Vizsgálódási céljaink miatt csupán a moszkvai helyzetre utalunk. Leír egy látogatást a Lenin Múzeumba, a magyar nagykövetség nem túl sikeres, a Kommunisták Magyarországi Pártja megalakulása negyven éves évfordulóját megünnepelni kívánó rendezvényt, illetve az olcsó étkezési lehetőségeket.²⁶ Baracs Dénes (1937-) újságíró, újságírás – magyar szakos bölcész. Pekingi (1969-1974), párizsi (1976-1981), brüsszeli (1988-1992), majd bukaresti tudósító (1992-1998), aki igen alapos könyvet írt Kínáról. E körben csak néhány pekingi emlékre utalunk.²⁷ Bokor Pál (1942-) újságíró, külföldi MTI tudósító. Az egyetlen olyan hazai médiaszakember, aki az USA, Kína, és a Szovjetunió témájában is irodalmi igényű kötetet írt.²⁸

A kínai-orosz kapcsolatokkal foglalkozó nyugati irodalom szerteágazó, melyet most az 1950 és 2023 között kiadott spektrumban áll módunkban egy-egy tipikus elem tekintetében bemutatni. A modernebb felfogást Zbigniew Brzezinski (1928-2017) és Henry Kissinger (1923-2023) munkássága képviseli. Az első vizsgált forrás alapján 1895 körülre kialakult egy kínai-orosz szövetség, melyet az Orosz-Kínai Bank megalapítása koronázott meg. Li Hongzhang-ot (1823-1901), egy befolyásos kínai államférfit már korábban, 1894-ben meghívtak Szentpétervárra, II. Miklós (1868-1918, ur. 1894-1917) cár koronázási ünnepségére.²⁹ A lengyel eredetű Édouard Krakowski (1900k.-1970k.) rendkívül részletes monográfiája alcíme is sokatmondó: a Kelet a nyugati civilizáció ellen. A francia nyelvű kötet a kínai és az orosz

²⁶ Boldóczi János (1912-1988) szlovák származású parasztkáder, 1950 és 1953 között prágai nagykövet, az első Nagy Imre kormány külügyminisztere, 1957-ben ulanbatori, majd 1957 és 1960 között moszkvai nagykövet. Az emlékező szerint rossz hangszívallyal, magyaros kiejtéssel tartott egy beszédet, a kérdésekre csak tolmács útján tudott válaszolni. Az elnyomatás éveiről szóló Razzia című filmet a tolmács fordította oroszra, a film vége nem érkezett meg. A Lenin Múzeumban Lenin egyszerű használati tárgyai, pohara, zakója, cipője, fényképezőgépe, autója volt megtekinthető. Egy olcsó ebédmenü 1958-ban 7 rubel volt, amely rizses tejlevesből, „rompszteksz”-ből [rumpsteak, kb. sült marhaszelet], valamint almakompótból állott. Általában önkiszolgáló étkezdék voltak, de egyes helyeken pincérek szolgáltak fel. KASSAI Tibor (2021): *Látogatás a Birodalomba. Útinapló egy 1958-as szovjet tanulmányútról*. Budapest, Személyes Történelem Kiadó. 83-118.

²⁷ 1973-ban ugyan már növekedett az áruválaszték, de a többség havi 40-60 jüant keresett. Fél kilogramm rizs 20 fenbe került. Egy méter vászon 2-3 jüan; 1 kilogramm disznóhús 1,5 jüan; 1 kilogramm kacsahús 4 jüan; egy műanyagszandál 4-5 jüan; egy vászoncipő vagy egy mosdótál 15-10 jüan; egy vaskályha 12 jüan; egy rádió 50-100 jüan; egy bunda 100-200 jüan; egy varrógép 150 jüan összegbe került. Külön írt az órákról is. Egy kínai vekker 12 jüan; egy kínai karóra 110-120 jüan; egy svájci óra 185 jüan; egy automata japán Seiko 450 jüan; egy automata Omega 700 jüan, az arany Omega még drágább volt... (Seiko-t a szerző a nemzetközi klub kínai tolmácsa kezén, arany vagy aranyozott Omegát a külügyminiszter-helyettes kezelője alatt látott. A szerző leírta a népi kohóban szerzett élményeit is). BARACS Dénes (1976): *A fal mögött: Kína*. Második kiadás. „Világjárók” sorozat 98. Budapest, Gondolat Kiadó. 122-126., 380-388.

²⁸ A Washingtonról szóló kötetből megismerhetjük az ország kétarcúságát a hetvenes években, a nem milliárdosok által lakott, de mégis az USA tíz leggazdagabb települése között volt. Ennek ellenpontja New York City szegényei. A helyi újságok sajtószágairól, és a Carter, meg a Reagan-adminisztráció helyzetéről ugyanúgy beszámolt, mint a Steve Jobs (1955-2011) által alapított Apple vállalat indulásáról és felíveléséről (1985-ben), vagy a pizza- és hamburger-hálózatokról, melyek ekkoriban itthon még ismeretlenek voltak. Az orosz Távol-Keletről szóló hetvenes évekbeli kötetében beszámol egy, Európában nem, de Vlagyivosztokon kívül az USA-ban élt bartender egyértelmű jelét adta a kínaiak iránti ellenszenvének, valamint leírja, hogy egy kínai utazás alkalmával egy túl sokat fényképező szovjet állampolgárt letartóztattak katonai objektum rögzítéséért. Kína kapcsán Peking szürkesége mellett kiemeli, hogy a kínai KKP pártlapja, a Renmin Ribao nem egyéni, hanem afféle kollektív lap, amelyet a munkások csoportfoglalkozáson olvastak, mint nálunk anno a Szabad Nép-félórák. Mao örökségéről is beszámolt. BOKOR Pál (1978): *Vlagyivosztok – Kamcsatka – Szahalin*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó 38-42.; BOKOR Pál (1980): *Egy kínai nyár*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó 34-42., 87-93.; BOKOR Pál (1985): *Washington*. Tudósító voltam sorozat 1. Budapest, Magyar Távirati Iroda. 70-72., 91-107., 115-124.

²⁹ DALIN, David J. (1950): *The Rise of Russia in Asia*. London, The World Affairs Book Club. 50-55.

kapcsolatok élénkebbé válását 1685-re teszi. Ekkoriban a Kaukázus és Perzsia érintésével az ázsiai stílusú kereskedelmet folytató Oroszország Kína felé főként mézet, viaszt, fagygyút, dióféléket, lenvásznat, kendert, kaviárt, gabonát, és szibériai prémbundákat exportált. Kína selymet, pamutot, drágakövet, szőnyegeket, és fűszereket adott cserébe. Fontos megállapítás, hogy a meg-megújuló kínai-orosz szövetségre (főként 1917 után) az USA, Európa, és egyéb területek nyugtalanul reagáltak.³⁰ Egy másik szerző a szovjet és kínai kapcsolatok terén arra utal, hogy Oroszországban a forradalmi mozgalom 1905-tel kezdődött. 1912-ben Kína a maga részéről másfajta forradalmat választott. Sun Yat-sen (1866-1925) polgári forradalmárként 1912-ben kiáltotta ki a köztársaságot. Lenin talán őreá is gondolhatott, amikor a francia forradalom példája kapcsán felvilágosult burzsoákat emlegetett. 1921-ben megalakult a Kínai Kommunista Párt. Mao Zedong később a paraszti tömegekre támaszkodott ugyanabban az időben, amikor Sztálin kulák- és földművesellenes kampányt folytatott. Mao Zedong a II. világháború után elhatározta Kína meghódítását a kommunizmus számára, igen eltérő helyzettel találta magát szemben, mint Lenin 1917-ben. A cári Oroszország főként paraszti osztályból, csekély munkásosztályból, rosszul szervezett és korlátozott középosztályból, és erős nemesi osztályból állott. Kínában harminc évvel később jelentős földesurak, nagykereskedők, középosztály, középparasztság, alsó középosztály, szegényparasztok, félproletár réteg, és proletárok alkották a társadalmat.³¹ A következő kötet a területi konfliktusok terén Turkesztán szerepét emeli ki, melynek nyugati része orosz Turkesztán (a szovjet korszakban szovjet Közép-Ázsia); míg Kelet-Turkesztán, vagy kínai Turkesztán azaz Xinjiang Uyghur tartomány. A Tiensan hegység tekintendő a terület kulcsának Owen Lattimore (1900-1989) orientalista szerint. A távol-keleti vidéken kiemelendő természetes háttérterületként (*hinterlandként*) a „Kelet erőssége” Vlagyivosztok is. A könyv egybegyűjti a kínai-orosz tárgyú területi jellegű nemzetközi egyezményeket.³² Az 1949 és az 1960 közötti korszakot összefoglaló monográfia kiemeli az 1960. június 8-i bukaresti konferencia szerepe mellett az 1960. november 11. és november 25. közötti moszkvai tárgyalások jelentőségét.³³ A császárkori kapcsolattörténet bemutatásán túl egy angol és német verzióban is meglévő mű elsősorban Sztálin és Mao, valamint Nikita Sergejevič Hruscsov (1894-1971, hatalmon: 1953-1964)³⁴ és Mao Zedong viszonyát mutatta be.³⁵ Egy háborús lehetőség áttekintése során mind az orosz, mind a kínai nézőpont áttekintésre kerül egy másik kötetben, kiemelten Mao szerepét illetően is.³⁶ Az 1953 és az 1965 közötti kínai-szovjet viszony áttekintése során egy másik szakirodalom különösen Hruscsov szerepét emeli ki. A már említett bukaresti konferencia (kongresszus) kapcsán a

³⁰ KRAKOWSKI, Edouard (1957): *Chine et Russie. L'Orient contre la civilisation Occidentale*. Paris, La Colombe. 201-215., 342-345.

³¹ METAXAS, Alexandre (1961): *Moscow or Peking?* London, Chatto and Windus. 46-48.

³² DOUGLAS-JACKSON, W. A. (1962): *Russo-Chinese borderlands. Zone of peaceful contact or potential conflict?* New York City, D. Van Nostrand Company Inc. 1-3., 14-26., 111-118.

³³ CRANKSHAW, Edward (1963): *The new cold war. Moscow v. Peking*. Baltimore, Penguin Books. 97-110., 122-135.

³⁴ A sztálini rendszert leleplező, utólagos szembenézése: HRUSCSOV, Nikita Sergejevič (1988) [1956]: *A személyi kultuszról és következményeiről. Beszámoló az SZKP XX. kongresszusának zárt ülésén 1956. február 25.* (Ford.: ZALAI Edvin). Budapest, Kossuth Könyvkiadó.

³⁵ MEHNERT, Klaus (1964): *Peking and Moscow*. (Transl.: VENNEWITZ, Leila). George Weidenfeld and Nicholson Ltd. – G.P. Putnam's Sons 259-271., 412-444.; MEHNERT, Klaus (1968) [1962]: *Peking und Moskau*. Harmadik kiadás. München, Deutscher Taschenbuch Verlag. 248-259., 394-422.

³⁶ SALISBURY, Harrison E. (1969): *War between Russia and China*. New York City, WW Norton and Company Inc. 29-52., 67-82.

kínai-szovjet vita Algéria, Kuba, és Indokína általi értelmezése is előtérbe került.³⁷ Joan Robinson (1903-1983) Nobel-díjas közgazdász kötete a kínai kulturális forradalmat mutatta be. Számos értékes dokumentumot is közzétett, ezek közül a legfontosabb a Kínai Kommunista Párt (röv. KKP) 1966. május 16-i körlevele.³⁸ A német nyelvű következő forrás rámutat arra, hogy a kínai maoista gondolkodásra nagyon is hatottak a szovjet könyvek, szakirodalmak, olvasmányok. Ugyanakkor 1946 és 1960 között 976 szépirodalmi művet fordítottak kínaiból oroszra, melyeket 43 millió példányban adtak ki. Emellett 1965-ből kiemelendő a Szovjet – Kínai Kulturális Vegyesbizottság szerepe.³⁹ Az utolsó elemzett munka a kínai-szovjet viszonyba behozza India szerepét is. E három országot vizsgálva a gazdasági, társadalmi, és kulturális fejlődést elemzi a munka. India növekvő szerepe igazolta várakozásokat.⁴⁰

Zbigniew Brzezinski, lengyel származású amerikai politológus és geostratégia, a Columbia Egyetem tanára, az USA elnökének nemzetbiztonsági főtanácsadója munkásságában az egyik fő téma a Szovjetunió volt, (a BA és az MA diplomáját is szovjetológiából szerezte), de a Kínai Népköztársaságra is kiterjedtek vizsgálódásai. Egy korai művében hosszabban foglalkozott a szektás kommunizmussal, valamint Kínával és a globális forradalommal.⁴¹ A geostratégiai triádot felfogása szerint Kína, Európa, és Oroszország alkotja.⁴² A stratégiai víziók körében felveti egy Oroszország, India, valamint Japán alkotta Kína-ellenes koalíció lehetőségét arra az esetre, ha a népköztársaság az USA szuperhatalmi helyét kívánna betölteni.⁴³

Henry Kissinger politológus, történész, nemzetbiztonsági főtanácsadó, külügyminiszter sokágú munkássága keretében a Fehér házban töltött évei vonatkozásában is több kínai, illetve szovjet (orosz) kérdést is megemlít.⁴⁴ A diplomáciai tárgyú kötetben részben Sztálin, illetve más helyeken kínai tárgyú kérdések is előkerültek.⁴⁵ A kínai tárgyú kötetében a kezdetek áttekintését követően az ópiumháborútól Jiang Zemin időszakáig (1926-2022) dolgozza fel a

³⁷ DEUTSCHER, Isaac (1970): *Russia, China, and the West. A contemporary chronicle, 1953-1966*. Oxford – Harmondsworth, Oxford University Press – The Penguin Books. 113-197., 202-233., 259-288.

³⁸ ROBINSON, Joan (1970): *The cultural revolution in China*. Harmondsworth, The Penguin Books. 11-42., 70-154.

³⁹ KOLOSKOW, Boris (1971): *Die Sowjetunion und China. Freundschaft oder Selbstisolierung*. Moskau, APN Verlag. 14-29., 80-85.

⁴⁰ BERGMANN, Theodor (1977): *The development models of India the Soviet Union and China*. Assen – Amsterdam, Van Gorcum. 5-65. (India), 68-115. (Szovjetunió), 126-224. (Kína).

⁴¹ ZBIGNIEW, Brzezinski (1974) [1970]: *Két korszak között*. (Fordító nélkül). Budapest, Kossuth Könyvkiadó. 225-244.

⁴² ZBIGNIEW, Brzezinski (2001): *The geostrategic triad: living with China, Europe, and Russia*. Washington, DC, CSIS Press. <https://archive.org/details/geostrategictria00brze> (utolsó megtekintés: 2024.10.31.). 1-28. (Kína), 29-54. (Az új Európa), 55-75. (Oroszország).

⁴³ ZBIGNIEW, Brzezinski (2012) [2013]: *Stratégiai vízió. Amerika és a globális hatalom válsága*. (Ford.: MAGYARICS Tamás, lekt.: NYAKAS Szilárd, láb.j.: SÁRVÁRI Balázs). Budapest, Antall József Tudásközpont. 122-131.

⁴⁴ KISSINGER, Henry (2019) [1974]: *Fehér házi éveim I-III*. (Ford.: MAGYARICS Péter, lekt.: MAGYARICS Tamás, szerk.: MARTONNÉ HORVÁTH Ágnes). Budapest, Antall József Tudásközpont. I. 139-197. (Szovjet-amerikai viszony), I. 234-269. (Kína), II. 863-923., 924-985. (Egy pekingi meghívással, valamint egy pekingi utazással foglalkozó fejezet), II. 924-985. (Amerikai-szovjet kapcsolatok), III. 1237-1292. (Nixon kínai útja), III. 1324-1373. (Egy titkos moszkvai út), III. 1486-1506. (A moszkvai csúcstalálkozó), III.1507-1536. (A moszkvai csúcstalálkozó utóhatásai), III. 1537-1607. (Szadat kiutasítja a szovjeteket).

⁴⁵ KISSINGER, Henry (2008) [1994]: *Diplomácia*. (Ford.: BAIK Éva – KÁLMÁN András - MAGYARICS Tamás – RÓZSA György – SZABÓ Klára, lekt.: JESZENSZKY Géza, jegyz.: MAGYARICS Péter, szerk.: BAIK Éva). Budapest, Panem Kft. 315-332. (Sztálin), 465-476. (Kínai tárgyú részek), 702-742. (Kínai tárgyú részek).

kérdéseket.⁴⁶ A világrend kérdése vonatkozásában az ázsiai nemzetközi rend és Kína, valamint Kína és a világrend kérdése került terítékre, együtt néhány szovjet vonatkozással.⁴⁷ Az államvezetés vonatkozásában nem hoz népi kínai, vagy szovjet, illetve orosz példát, azonban szingapúrit igen.⁴⁸

Szükséges számot adnunk két szövegközlés kötetméről.⁴⁹ Az első forrás egy 18. századi munka, még a korai statisztikatudomány által államnevezetességi (*Staatsmerkwürdigkeiten*) típusú leírások közé sorolható.⁵⁰ A felvidéki jezsuita Bertalanffi (Bertalanfi) Pál (1706-1773) feltehetőleg több német, valamint latin nyelvű forrásokból kompilált, a valós útiélményeket nélkülöző, ám igen értékes munkája a harmadik legrégebbi magyar nyelvű földrajzi – útleíró mű, mint kiderült, eddig nem volt ismert a sinológusok és a ruszisták körében.⁵¹ Külön értéke, hogy az európai mellett ázsiai útleírásokat is tartalmaz. Egyik fő forrása Hübner német világföldrajza.⁵² A császárkori Kína mellett a korabeli orosz területek (Moszkóviaország vagy Russzia) leírását is megtalálhatjuk. A legkorábbi kínai tárgyú hazai tudományos bibliográfia⁵³ és az újabb munkák tanúsága szerint az eddig ismert, itthon kiadott (latin nyelvű) kínai tárgyú útleírás 1781-es.⁵⁴ Az ennél 24 évvel korábbi magyar nyelvű könyvrészlet közreadása saját későbbi kutatásaink, és az olvasóközönség számára sem érdektelen. A hazai ruszisztika irodalmában az orosz tárgyú részek időbeli helyét későbbi kutatások során szükséges tisztázni,

⁴⁶ KISSINGER, Henry (2014) [2011]: *Kínáról*. (Ford.: MAGYARICS Péter, lekt.: NYAKAS Szilárd, szaktan.: MATURA Tamás). Budapest, Antall József Tudásközpont. 24-551.

⁴⁷ KISSINGER, Henry (2017) [2014]: *Világrend*. (Ford.: KÁLLAI Tibor – PATAKI Éva, szerk.: HORVÁTH Ágnes, korr.: HORVÁTH Annamária). Budapest, Antall József Tudásközpont. 220-240., 277-296.

⁴⁸ KISSINGER, Henry (2023) [2022]: *Az állam vezetéséről. Hat politikai stratégia a 20. századból*. (Ford.: BEKE Ádám – BOJTÁR Péter – FARKAS Ákos – FORGÁCS Ildikó – SZILÁGYI Áron András – TÓTH Bálint Péter, lekt.: BARANYI Tamás Péter, szerk.: GÁNGOLY Attila). Budapest, MCC Kft. 210-216. (Kína), 194-199., 429-435. (Két Szovjetunióra vonatkozó rész), 325-372. (Szingapúr).

⁴⁹ 2022 májusában a szerző jelenleg közel 7000 kötetet számláló könyvtára 230 darabos, 1850 előtti régikönyv-különgyűjteménye egy magyar nyelvű, 1757-es földrajzi útleírás kötettel gyarapodott.

⁵⁰ BERTALANFFI Pál (1757): *Világnak két rendbeli rövid isméréte. Először (!) amint az Istenől teremtett. Másodszor amint az Istennek és a természetnek a vezérléséből az emberekről külön-különbféle írókból kiszedé, és prédikatori hivataljának pihenő órái alatt ösze (!) írta azt --, a Jézus Társaságából való pap: most pedig Isten jóvoltából, az előjáróinak kegyes engedelméből magyar nemzetének egy mulatságos, és tudós olvasására nyomtatásban kiadá*. Nagyszombat, Akadémiai Nyomda.

⁵¹ Az első Szepsi Csombor Márton *Europica varietas* című kassai, 1620-as. latin vezetőcímű, de magyar alcímű és nyelvű műve. SZEPSI CSOMBOR Márton (1620): *Europica varietas, avagy Szepsi Csombor Márton Lengyel, Mazur, Pruz, Dania, Frizia, Hollandia, Zelandia, Anglia, Gallia, Német és Csehországon, viszontag az prussiai, pomeraniai, sueciai, norvegiai, frisiai, zelandiai, britanniai tengereken való bujdosásában látott, hallott külön-különbféle dolgoknak rövid leírása*. Kassa, Festus. Bertalanffi munkájára: GAZDA István (2013): *Magyar tudománytörténet. A reálműveltség területén magyar kutatók által 1945 előtt elért kiemelkedő eredményekről. Történeti összefoglalók, bibliográfia*. Budapest, Magyar Tudománytörténeti Intézet. 50-51.

⁵² HÜBNER, Johann (1745): *Vollständige Geographie I. Von Europa, Portugal, Spanien, Frankreich, England, Schottland, Irland, Niederland, Schweitz und Italien II. Von Dänemark, Norwegen, Schweden, Preussen, Polen, Russland, Ungarn, Türkei, Asia, Africa, America, und von den unbekanntem Länder. III. Böhmen, Österreich, Bayern, Franken, Schwaben, Ober-Rhein, Nieder-Rhein, Westphalen, Nieder-Sachsen, und Ober-Sachsen*. Ötödik kiadás. Frankfurt am Main, Szerző. A korábban említett *Heiliges Römisches Reich* elnevezés magyarázata, és jellegzetességeinek ismertetése: HÜBNER (1745) III. 1-5.

⁵³ FERENCZYNÉ WENDELIN LÍDIA (1959): *Kínai – magyar bibliográfia. Kitajsko-vengerskoe bibliografija. Chinese-Hungarian bibliography*. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár. Ferenczy Endréné Wendelin Lídia (1933-2024), az ELTE BTK kínai-könyvtár szakán végzett legendás könyvtáros (OSZK), a bibliográfiatudomány művelője nemrégiben hunyt el.

⁵⁴ HALLERSTEIN, August (1781) *Epistolae anecdotae R. P. Augustini e comitibus Hallerstein ex China scriptae*. Buda, Egyetemi Nyomda. Közel egykorú magyar folyóiratcikk Molnár János (1783): *Kínai Birodalom, Magyar Könyvház* 3. évf. 1. sz. 573-584. Lásd ezekre: FERENCZYNÉ WENDELIN (1959) 20.

mindenesetre igen korai, ráadásul magyar nyelvű szöveg, melynek közreadása indokolt. A másik szövegcsoporthoz a kínai-orosz (szovjet), illetve a kínai-hazai kapcsolattörténet szempontjából jelentős. Különös súlyt ad mindennek, hogy 2024. október 6-án volt a 75. évfordulója annak, hogy a Magyar Népköztársaság negyedikként ismerte el (sorrendben a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége, a Román Népköztársaság, valamint a Bolgár Népköztársaság után) az 1949. október 1-jén kikiáltott Kínai Népköztársaságot. A Kínai Népköztársaság tíz éves fennállását megörökítő orosz nyelvű, Pekingben kiadott album 1959-ben jelent meg,⁵⁵ szerepe jelentős.⁵⁶ A kötet jelentősége részben az, hogy a WorldCat nem hozza, és magam sem kínai, sem orosz adatbázisokban sem találtam. (Kiemelendő, hogy egyszerű papírborítója mögött elegáns, nemes anyagú kötést a Kínai Népköztársaság dúsan aranyozott címere díszíti). Részben az MSZMP és Sík (Schick) Endre⁵⁷ (1891-1978), jogász, történész, afrikanista (e tárgyban egyetemi tanár), külügyminiszter (1958-1961) illetve az a Szovjetunió Kommunista Pártja (röv. SZKP) és a belarusz származású Andrej Andrejevič Gromiko (1909-1989), közgazdász, a Szovjetunió külügyminisztere a KKP számára, a Kínai Népköztársaság fennállása tíz éves évfordulója alkalmából írt leveleit (üdvözlő táviratait) tartalmazza, melyek közreadása szükséges. Ezen levelezés a dolgozat írása idején tölti be 65. évfordulóját.

⁵⁵ Hozzám magánadásvétel útján jutott 2006 körül az MTA Állam-és Jogtudományi Intézet tisztaságért és kávéfőzésért felelős egyik munkatársnőjétől. A kötet korábbi tulajdonosa Nagy Lajos örmagy a bejegyzés tanulsága szerint. A kötet a közbenső tulajdonoshoz Nagy Lajos (1911-1986) büntetőeljárásjogász, bibliográfus, a tudomány doktora (DSc) ajándéka útján jutott.

⁵⁶ SZERZŐ nélkül (1959): *Desjat let Kitajskoj Narodnoj Respubliki 1949-1959* [A Kínai Népköztársaság tíz éve]. Peking, s.n. [Komiteta po organizacii prazdnovanija desjatj godovščini Kitajskoj Narodnoj Respubliki]. 370x280 mm-es, ún. közép 2° méretű, 4,2 kg súlyú 588 oldalas mű, melyhez 23 oldalas külön tartalomjegyzék tartozik (csal fejezet-és képjegyzékkel, az oldalszám-tartományok közlése nélkül). A kiadót a kötetbe helyezett szervezőbizottsági ajándékkártya adatából feltételeztük. A korabeli magyar párthatározatok nem utalnak az évforduló jelentőségére, illetve az 1959-es évre külügyi évkönyvet nem tudunk fellelni. Az időszak MSZMP dokumentumaira: VASS Henrik - SÁGVÁRI Ágnes s.a.r. (1973): *A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1956-1962*. Második, bővített kiadás. Budapest, MSZMP KB.

⁵⁷ Bátyja Sík Sándor (1889-1963) irodalomtörténész, piarista tartományfőnök. Sík Endre maga is volt piarista novícius.

A császárkori (Kr.e. 221-Kr. u. 1911),⁵⁸ a köztársaságkori (1911-1949)⁵⁹ illetve a modern Kína (1949-)⁶⁰ története a kínai nyelv és írás⁶¹ illetve a számos történeti mű által is önállóként tételezett kultúra ismerete nélkül nem érthető meg. A fentebb mondottakat is tekintetbe véve, e dolgozat keretei között csupán egyes gondolatiságok bővebb kifejtésére vállalkozhatunk.

⁵⁸ A kínai császárkor köz- és ideológiatörténete: GERNET, Jacques (2001) [1972]: *A kínai civilizáció története*. (Ford.: ANTÓNI Csaba, lekt.: ECSEDY Ildikó). Budapest, Osiris Kiadó; DAWSON, Raymond (2002) [1978]: *A kínai civilizáció világa*. (Ford.: ANTÓNI Csaba – SALÁT Gergely, lekt. (egymás fejezeteit): ANTÓNI Csaba – SALÁT Gergely). Budapest, Osiris Kiadó. SALÁT Gergely (2010): *A régi Kína története*. Konfuciusz Könyvtár 1. Budapest, ELTE Konfuciusz Intézet; MASPERO, Georges (1925): *La Chine*. Paris, Librairie De La Grave; ROGER, Lévy (1967): *Trente siècles histoire de la Chine*. Paris, Presses Universitaires de la France; MARTYNOV, A. S. (1984): „Iskrennost,” mudreca, blagorodnovo muža i imperatora [„Őszinteség,” bölcsesség, nemes emberek és a császárkor], In: FIŠMAN, O. L. (ed.): *Iz istorii tradicionalnoj kitajskoj ideologii* [A hagyományos kínai ideológia története]. Moskva, Izdatelstvo „Nauka” Glavnaja Redakcija Vostočnaja Literatury. 11-52.; STULOVA, E. L. (1984): Doklad cinskovo činovnika imperatory [Megjegyzések a Qing-kori hivatalnokok helyzetéről], In: FIŠMAN, O. L. (ed.): *Iz istorii tradicionalnoj kitajskoj ideologii* [A hagyományos kínai ideológia története]. Moskva, Izdatelstvo Nauka Glavnaja Redakcija Vostočnaja Literatury; SKOLJAR, S. A. (1980): *Kitajskaja dooĝnesterelnaja artillerija. Materialy i issledovannija* [Kína tüzérsége az ágyú előtti korszakban. Anyagok és kutatás.]. Moskva, Izdatelstvo Nauka; SCHWEITZER, Georg (1914): *China im neuen Gewande. Kultur und Wirtschaft im ferneren Osten*. Berlin, Karl Siegesmund; TSUI, Chi (1946): *Geschichte Chinas und seiner Kultur*. Zürich, Pan Verlag; LADSTÄTTER, Otto – LINHART, Sepp (1983): *China und Japan. Die Kulturen Ostasiens*. Wien, Verlag Carl Ueberreuter; COTTEREL, Arthur – YONG, Yap (1986): *Das Reich der Mitte. Archäologie – Kunst – Kultur. 5000 Jahre Geschichte und Tradition des Alten China*. Bern – München, Scherz Verlag; BÖTTGER, Walter (1987): *Kultur im alten China*. Negyedik kiadás. Leipzig – Jena – Berlin, Urania Verlag; BALAZS, Étienne (1976) [1964-1968]: *Gazdaság és társadalom a régi Kínában*. (Francia és angol eredeti szövegekből vál., ford., jegyz., mut.: ECSEDY Ildikó, előszó: TŐKEI Ferenc). Budapest, Európa Könyvkiadó. Az ókori kínai jogtörténetre: BALAZS, Étienne – MASPERO, Henri (1967): *Histoire et institutions de la Chine ancienne des origines au XIIIe siècle après Jésus-Christ*. Paris, Presses Universitaires de France; BODDE, Derk – MORRIS, Clarence (1967): *Law in Imperial China. Exemplified by 190 Qing Dynasty Cases. (Translated from the Xingan Huilan). With Historical, Social, and Judicial Commentaries*. Cambridge (MA), Harvard University Press; ECSEDY Ildikó (1987): *A kínai állam kezdetei*. Budapest, Akadémiai Kiadó. Cixi császárné sajátos uralmára a császárkor végétől a köztársaságkor hajnaláig: WARNER, Marina (1974) [1972]: *Die Kaiserin auf dem Drachenthron. Leben und Welt der chinesischen Kaiserinwitwe Tz'u-hsi [Cixi] 1835-1908*. (Transl.: FLESSEL, Klaus). Würzburg, Verlag Ploetz

⁵⁹ JORDÁN Gyula – TÁLAS Barna (2005): *Kína a modernizáció útján a 19-20. században*. Budapest, Napvilág Kiadó; SALÁT Gergely – SZILÁGYI Zsolt szerk. (2017): *Traumák és tanulságok. A II. világháború öröksége a Távol-Keleten*. Pázmány Nemzetközi Tanulmányok 8. Budapest, Typotext. FISCHER, Jacob (1933): *Mandschukuos Kampf und Sieg*. Hamburg, Otto Meissner. MENZ, Gerhard (1937): *Der Kampf um Nord-China*. Leipzig, Wilhelm Goldmann Verlag. TUCHMAN, Barbara W. (1971): *Stilwell and the American Experience in China 1911-1945*. New York City, The MacMillan Company.

⁶⁰ SZERZŐ nélkül (1960) [1958]: *Kína rövid története*. (Ford.: FORGÁCS Marcell, nevéket ell.: TŐKEI Ferenc). Budapest, Gondolat Kiadó – Franklin Nyomda; HO Kan Chih (1959): *A History of the modern Chinese revolution*. Peking, Foreign Language Press; POLONYI Péter (1994): *Kína története*. Budapest, Maecenas. JORDÁN Gyula (1999): *Kína története*. Budapest, Aula; HODZSA, Enver (1979) [1977]: *Jegyzetek Kínáról. (Részletek a politikai naplóból)*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó. Tajvan története: JORDÁN Gyula (2005): *Tajvan története*. Budapest, Kossuth Kiadó. SZERZŐ nélkül (1955): *Important documents concerning the question of Taiwan*. Peking, Foreign Languages Press; CHIEN Jian (1996): *Understanding the logic of Beijing Taiwan Policy, Security Dialog Vol. 27*. No. 4. 458-462. A modern kínai jogtörténetre: JORDÁN Gyula (2008): „Az Ég magas, a császár messze van.” Igaazság szolgáltatás, jog, és politika Kínában. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó.

⁶¹ Sokat mondó kapcsolattörténeti emlék, hogy a legnagyobb kínai – nyugati nyelvpárú szótár az Osanin-féle kínai – orosz nagyszótár, amelyet „az ismeretlen orosz sinológus(ok) emlékművének” is neveznek: OSANIN, Ilja Mihajlovič ed. (1983-1984): *Bolšoj kitajsko-russkij slovar po russkoj grafičeskoj sisteme v 4 tomah. Okolo 250 000 slov vyzraženij I-IV*. [Kínai-orosz nagyszótár négy kötetben az orosz kikeresési rendszer szerint. Mintegy 250 000 szó és kifejezés I-IV.] Moskva, Akademii Nauk SSSR - Glavnaja Redakcija Vostočnoj Literatury. Egy hasonló jelentős angol nyelvű, kisebb korpuszú szótár: LU, Gusum (1989-1991): *The English-Chinese Dictionary (Unabridged) I. A-L II. M-Z*. Shanghai, Shanghai Yiwén Chubanshe.

Eltérő a nyugati⁶² és az ugyan nyugathoz (is) tartozó orosz⁶³ és a kifejezetten kelet-ázsiai (alapvetően konfucianus államfilozófiájú, rövid ideig legista, majd maoista) kínai⁶⁴ gondolkodásmód, ezt is szükséges valamennyi társadalomtudomány általi összehasonlító vizsgálatban figyelembe venni. A történeti földrajz szerepe a nyugati gondolkodásban részben eltérő a fentebb mondott kínai és orosz elgondolásokhoz képest, különös tekintettel az USA, és az oda bevándoroltak helyzetére.⁶⁵

2.A kínai és az orosz nép egyes állami – államtörténeti sajátosságai

A kínai állam gyökere az ún. kútföld volt, ebből alakultak ki a városok (települések „fallal és piaccal”). A kútföldek és az azokat körülvevő falak jelentősége már az állam kialakulásának kezdetekor kiemelkedő volt.⁶⁶ A földműves civilizáció történetirői mítikus, soha nem volt dinasztiairól írtak, de a kínai állam valós eredete Kr.e. 221-ig, Qin Shi Huangdi, azaz Qin Shi császár (Kr.e. 259-210, ur. Kr.e. 221-210), a Qin dinasztia alapítójáig megy vissza. A kínai állam jelentős szereplői voltak az írástudó hivatalnokok, az ún. mandarinok (jelentőségükről lásd a 3. pontban írtakat). Már az ókorban találkozhatunk egy rájuk vonatkozó, sajátos határidő-számítási szabályt. Ez nevezetesen a szünnap, a munkaszüneti nap intézménye, amelyet sem a földművesek, sem a kereskedők nem ismertek. A kezdeti évszázadokban minden ötödik napon, később egy ezredévig minden tizedik napon intézhették saját (családi) ügyeiket abban az esetben, ha a családjuk elérhető távolságban tartózkodott. Talán ezért is mondhatta Konfuciusz (Kr. e. 551-479), azaz Kung-zi, vagyis Kung mester, a kínai állam államfilozófiájának megalkotója: „Aki szánt-vet, gyakran éhen marad; aki azonban tanul, jövedelemhez jut általa.”⁶⁷

A kijevi orosz állam legnagyobb 11. századi jogemléke a *Russkaja Pravda*. Előzményei a korábbi fejedelmi törvényhozás és bírói gyakorlat voltak. Három változata ismert. Az első a rövid változat (or. *Russkaja Pravda kratkoj redakcii*), ez I. Bölcs (Mudryj) Jaroszlav (979-

⁶² JANDA, Kenneth – BERRY, Jeffrey M. – GOLDMAN, Jerry (1996): *Az amerikai demokrácia*. Budapest, Osiris Kiadó; EGEDY Gergely (2014): *Konzervatív gondolkodás és politika az Egyesült Államokban John Adamstól Russel Kirkig*. Budapest, Századvég; BALOGH István – KARÁCSONY András (2000): *Német társadalomelméletek. Témák és trendek 1950-től napjainkig*. Budapest, Balassi Kiadó. Két tipikus nyugati történeti jelenségre (gyarmatbirodalom, lokátorháború): POÓR János (1990): *Nyugat-Európa és a gyarmatbirodalmak kialakulásának kora*. Budapest, IKVA Kiadó. MILLAR, George (1983) [1974]: *A nagy lokátorháború*. (Ford.: ELEK István). Népszerű történelem sorozat. Budapest, Kossuth Könyvkiadó.

⁶³ BERGYAJEV (2020) [1946] 9-84.

⁶⁴ LAFAYETTE DE MENTE, Boyé (2021) [2009]: *A kínai észjárás. A hagyományos kínai gondolkodásmód, és a kortárs kultúrára gyakorolt hatásai*. (Ford.: ROHONYI András, lekt.: NACSA László). Budapest, Pallas Athéné Könyvkiadó Kft.; KOI Gyula (2011): *Le légisme dans la littérature de la sinologie anglaise, française, allemande, et russe*, In Gerencsér Balázs – Takács Péter: *Ünnepi tanulmányok Tamás András tiszteletér 70. születésnapja alkalmából*. Budapest, Szent István Társulat. 518-523.

⁶⁵ TÍMÁR Lajos (1985): *A gazdaság térszerkezete és a társadalom. Az amerikai történeti földrajz néhány sajátos kutatási iránya*. *Történelmi Szemle* 28. évf. 2. sz. 258-272.; BERLIN, Ira – GUTMAN, Herbert (1983): *Osztályszerkezet és az amerikai munkásosztály fejlődése 1840 – 1890 között. (A bevándorlók és gyermekeik, mint bérmunkások)* *Történelmi Szemle* 26. évf. 2. sz. 224-237.; MONTGOMERY, David (1983): *Nacionalizmus, amerikai patriotizmus és osztálytudat a bevándorolt munkások között az Egyesült Államokban az első világháború időszakában*. *Történelmi Szemle* 26. évf. 2. sz. 255-280.

⁶⁶ ECSEDY (1987) 9-24., 84-111.

⁶⁷ ECSEDY Ildikó (1990): *Hétköznapi és ünnepek a régi Kínában*. Budapest, Corvina. 78-79.

1054, ur. 1019-1054) kijevi nagyfejedelem idején keletkezett. Főleg szokásjogi alapú, büntetőjogi és magánjogi szabályokat tartalmazott, ezek összefonódtak az uralkodó által kialakított új szabályokkal. Például a szabadok körében fennmaradt a nemzetségi vérbosszú lehetősége, a *tarifális compositio* azonban megváltási jelleggel felmerülhetett. A második verzió a bővített *pravda* (*Russkaja Pravda prostannoj redakcii*), ez 12. századi szerkesztmény, Vladimir Vsevolodovič Monomach fejedelem pálcája alól került ki. A korábbi szabályokat a törvénykezési szervezeti jog szabályaival egészíti ki. Kiemelt kérdés volt a földtulajdon.⁶⁸ A harmadik változat a rövidített *pravda* (*Russkaja Pravda sokraščennoj redakcii*), mely nevét arról kapta, hogy a 15. századi másolatok mechanikusan rövidített szöveget tartalmaznak, a 15. század megváltozott viszonyokhoz alkalmazott kiegészítésekkel. A keleti szláv jog forrása a bizánci eredetű görög nyelvű ortodox egyházjog. A 14-15. század fordulójának nevezetes terméke a novgorod-pszkovi *Sudnaja Gramota*, azaz törvényszéki (bírói) ismeretek című jogszabálygyűjtemény. A 15. században új törvényhozási forma jelent meg, a cári nyílt parancs, az ukáz. III. Iván törvénykönyve, az 1497-es I. Sudebņik, azaz törvénykönyv a bíróságok peres tevékenységét kodifikálta. A II. Sudebņik 1550-ből való, Rettegett Iván időszakából. A 15-16. században az orosz ortodox egyházjogot is megreformálták. 1649-ben az országos gyűlés, a *Zemskij Sabor* jóváhagyta az Országos Törvénytár (*Sobornoje Uloženije*) nevű törvénykönyvet, amely hosszú időre rögzítette a jobbágyrendszert.⁶⁹ (1832-re M. M. Speranskij, (1764-1832) továbbá a pályáját a pesti egyetemen jogi doktorátust szerzett, a nagyváradi jogakadémia államtudományi („politika”) tanáraként kezdő ruszin származású magyarországi születésű professzor, Balugyánszky Mihály, a mai szentpétervári Állami Egyetem jogelődje (az 1819-ben alapított szentpétervári cári egyetem, később leningrádi Andrej Aleksandrovič Zsdanov Állami Egyetem, a második legjelentősebb orosz felsőoktatási intézmény) alapító rektora foglalta össze (konszolidálta) az orosz magánjogot a 15 kötetes *Svod zakonov* [Törvénygyűjtemény] című törvénytárban).⁷⁰ Megjegyezzük, hogy a legjobbnak tartott, legmegbízhatóbb orosz törvénygyűjtemény – szövegkiadás (a *Russkaja Pravdaé*) egy német szerző, Leopold Karl Goetz (1868-1931) munkája. Ez a monográfia, és kommentált német szövegfordítás ma is példaértékű.⁷¹ A teljes szövegű *Russkaja Pravda* kapcsán számos tematikus elem került elő az elemzés során: ilyenek a büntető jogszabályok, a pénzbírság intézmény, a vérpénz, a bírságok rendszere, a fejedelmi törvényszék, a tulajdonvédelem, a tolvajlás, a gyűjtogatás és rablás, a tiltott madarászás, az adósságok, a rabszolgakereskedelem, a tűz- és vízpróba, az öröklési jog, a bizonyítási eljárás. A szabályozásból kitűnően a fejedelem (cár) törvényszéket a várakban tartott. Az igazságszolgáltatás jogát egy helyettesre (*thim*)

⁶⁸ HORVÁTH Pál (1957): *A középkori falusi földközösség jogtörténeti vonatkozásai*. Tudományok doktora (DSc) értekezés. Budapest, Szerző.

⁶⁹ HORVÁTH Pál (1994): A keleti szláv (feudális) jog. In: HORVÁTH Pál - KAJTÁR István - NAGY Lászlóné - RÉVÉSZ T. Mihály - STIPTA István - ZLINSZKY János: *Általános jogtörténet I.* (Szerk.: HORVÁTH Pál - RÉVÉSZ T. Mihály). Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó 162-167. A jogfejlődés tipológiája és a jogi komparatiztika és jogtörténet összefüggéseire: HORVÁTH Pál (1974): *Tudománytörténeti és módszertani kérdések a jogtörténet köréből*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

⁷⁰ FÖLDI-HAMZA (1998) 76. A tanulmány ezen pontján szükséges utalni az igen mély orosz-magyar kapcsolattörténeti forrásfeldolgozásokra, melyeket illetően most csupán a két legtipikusabb hazai munkára van mód utalni: HODINKA Antal (1916): *Az orosz évkönyvek magyar vonatkozásai*. „Az orosz évkönyvek teljes gyűjteménye” (*Polnoe sobranie Russkich' Letopisej*) köteteiből a M.[agyar]Tud.[ományos] Akadémia Történeti Bizottsága megbízásából fordította: --.-- Budapest, MTA; FONT Márta vál., ford., bev., komm. (1996): *Magyarok a Kijevi Évkönyvben*. Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 11. Szeged, Szegedi Középkorász Műhely.

⁷¹ GOETZ, Leopold Karl (1910-1911): *Das Russische Recht (Russkaja Pravda) I. Die älteste Redaktion des Russischen Rechtes II. Die zweite Redaktion des Russischen Rechtes*. Stuttgart, Verlag von Ferdinand Enke.

ruházta, a büntetőjogi ügyeket bíró (*virnik*) intézte, a bírakat írnok (*metelnik*) segítette. A szabad oroszokkal szemben a törvénykönyv nem állapított meg testi büntetést.⁷²

3.A közigazgatás és közigazgatási jog egyes vonásai a kínai és az orosz államalakulatokban

Kína a világ legősibb folyamatos civilizációja. Ezt a civilizációt a kínai nyelv mellett a sajátos írásjegyekkel érzékelhetővé tett írás, és az ezt az írásos kultúrát az ókortól hordozó írástudó mandarin réteg fejezi ki leginkább. Mandarin *nem* származási alapon lehetett valaki (a 8. század után), hanem attól függően, hogy az írásbeli versenyvizsgákon milyen eredményt ért el. Az írásbeli versenyvizsga maga is kínai találmány. Főleg a konfucianus ún. *Öt klasszikust* (*Változások könyve, Dalok könyve, Írások könyve, Tavasz és ősz krónikája, Szertartások feljegyzései*) kellett ismerni. Egy e kérdéskörökből feladott témából volt szükséges a vizsgázóknak értekezést írni. A munkát három javító egymástól függetlenül, másolt állapotú kéziratról értékelte, nehogy a jelölt írását felismerjék. Három rosta volt a versenyvizsgák körében: a helyi, a tartományi, és a fővárosi forduló. A dolgozatot kötött nyelvi formában, ún. nyolcrészes értekezésként kellett megírni valamely klasszikus szövegrészlet értelmezése útján. Maga a vizsgarendszer 1905-ig állott fenn. Érdekesség, hogy a 18. században komoly irodalma volt a helyi közigazgatási gyakorlatnak, melyekről kézikönyveket írtak. A leghíresebb ilyen jellegű munka 1793-ból alighanem Wang Huizu (1731-1807) *Nézetek a közigazgatás tanulásáról* (*Xue che yishuo*). Már Kr. u. 124-ben megalapították a császári akadémiát (*Hanlin akadémia*, azaz Ecsetek Erdeje Akadémia). Ebbe az intézménybe kezdetben 50 tanulót válogattak be, akik a császárt tanácsadóként szolgáló bölcsektől tanultak. Ide került kitüntetésként (magas pozícióba, de nem akadémikusként) a versenyvizsga országos első helyezettje.⁷³ Nagy-Britanniában már 1832-ben kísérleteztek a Kínából adaptált írásbeli versenyvizsga rendszerrel. 1854-ben a Macaulay Bizottság vizsgálta az írásbeli versenyvizsga rendszer eredményességét. Ennek hatására 1855-ben bevezették a nyílt versenyvizsgákat. A mai EU közszolgálati felvételi vizsgák (*concours*) is a kínai rendszer kései utódai.⁷⁴

Kína közigazgatása rendkívül régi (az ókori kínai jog zömmel büntetőjogi, valamint közigazgatási jogi szabályokból állt, a magánjog szabályozása gyakorlatilag nem volt jelentékeny). A közigazgatási jog mint tudományág és tantárgy, jóval később, a jelenkorban jelent csak meg. A közigazgatási jog részei (a némileg leegyszerűsítő) kínai felfogás szerint a közigazgatási jog (általános) elmélete; a közigazgatási szervezeti jog és aktustan (cselekmények); a közigazgatási anyagi (szubsztantív) jog; valamint a közigazgatási eljárásjog.⁷⁵

⁷² LÁZÁR Gyula (1890): *A Ruszkaja pravda*. - Az orosz jog, In LÁZÁR Gyula: *Az Orosz Birodalom történelme I. A legrégebbi időktől egészen Dimitrij Konstantinovič nagyfejedelem haláláig -1362.* – Temesvár, Csanád Egyházmegyei Könyvsajtó. 140-151. A crimen és a delictum elkülönítési problémáira: GOETZ (1910-1911) I. 227-228. Az öröklésre (bojárok, özvegyek, és földművesek estén): GOETZ (1910-1911) I. 53-55.

⁷³ GERNET (2001) [1972] 127-139.; DAWSON (2002) [1978] 41-56.

⁷⁴ IMRE Miklós – KOI Gyula (2005): *Az Egyesült Királyság közigazgatása*, In: LŐRINCZ Lajos (szerk.): *Közigazgatás az Európai Unió tagállamaiban. Összehasonlító közigazgatás*. Budapest, Unió Kiadó. 101-102.

⁷⁵ WITFOGEL, Karl (1978) [1954]: *Oriental despotism. A comparative study of total power*. Tizedik lenyomat. New Heaven – London, Yale University Press. 108-111.; LIN, Feng (1996): *Administrative law procedures and remedies in China*. Hong Kong, Sweet and Maxwell. 13.

Kína esetében a közigazgatási jogot illetően – feltehetően szovjet hatásra – az 1950-es évektől jelentek meg belső terjesztésű egyetemi jegyzetek. A közigazgatási jog tudományos művelése önállóan, folyamatosan csak az 1980-as évektől folyik, ennek példája az első, 1983-as, 178 oldal terjedelmű tankönyv. 1983 és 1988 között négy szovjet államigazgatási jogi tankönyv is lefordításra került.⁷⁶ A jogág fejlődése rendkívül gyors. Ennek körében számos modern közigazgatási jogi intézmények átvétele folyik (nyitottság elve, meghallgatás, bizalomvédelem, összemérés elve).⁷⁷ Az egyik legfontosabb problémája jelenleg a közigazgatási jogviszonytan. A kínai közigazgatási eljárásjog művelését önálló kódex nem, de több tématerületi jogszabály is segíti.⁷⁸

Érdeemes a kínai közigazgatási jog egyik neves művelőjéről szólni. Wang Mingyang (1916-2008) a 1983 és 1986 között a *China University of Political Science and Law* néhai professzora 1948 és 1958 között Franciaországban folytatta doktori (PhD) tanulmányait, valamint posztdoktori kutatásait. A professzor híres háromrészes összehasonlító közigazgatási jogi könyvsorozatot publikált angol nyelven (*British Administrative Law* /1987/; *French Administrative Law* /1989/, és végezetül *American Administrative Law* /1995/), ezzel a tudományterület egyik klasszikus kézikönyvét alkotva meg.⁷⁹

Az orosz közigazgatási jog múltjára és jelenére tekintettel szükséges szólni a szovjet államigazgatási jog művelői által jegyzett, több esetben magyarra is lefordított tankönyvekről.⁸⁰ A szovjet államigazgatási jog külföldi (nyugati) elemzői rámutattak, hogy az interpellációk hiánya jellemezte a *Szovjetunió Legfelső Tanácsa* működését, szemben a forradalom előtti *Állami Duma* gyakorlatával. A *Szovjetunió Legfelső Tanácsa* tehát csupán haszontalan, szimbolikus intézmény volt. A helyi önkormányzatokat (*zemstvo*) is újjászervezték. A helyi tanácsok elvesztették önállóságukat, és a korábbi helyzettel szemben rendőri erőket (*milicia*) is rendeltek a párt által irányított helyi szinthez. A komisszárok váltak a helyi szint gazdáivá, bár a rendőri erőket elvileg a helyi igazgatási szint irányította.⁸¹ Több szerző is utalt a szovjet

⁷⁶ WANG, Mincan – ZHANG, Shangshuo eds.(1983): *Xingzhengfa Gaiyao*. [Közigazgatási jogi tankönyv]. Beijing, Publishing House of Law. A kérdésre lásd: JIANFU Chen (2008): *Chinese Law: Context and Transformation*. Leiden-Boston, Martinus Nijhoff Publishers, 207-208.; KOI Gyula (2023): The evolution of legal system in People's Republic of China in the last three decades, In: MUNDSTEIN, Helena ed.: *On the tide. Foreword by Karl-Heinz Fischer*. Wien, Urban Future. 231-232.

⁷⁷ GUOPING, Pan – LIMIN, Ma (2010): *China's Laws*. (Transl.: GUOJIE, Chang). Beijing, China International Press. 147-148.

⁷⁸ A jogszabályok az alábbiak: A Kínai Népköztársaság közigazgatási felülvizsgáláról szóló törvénye (hatályos: 1991. január 1.); A Kínai Népköztársaság közigazgatási perrendtartásról szóló törvénye (hatályos: 1990. október 1.); A Kínai Népköztársaság közigazgatási perrendtartása (bíróági ügyekben történő) alkalmazásával összefüggő egyes kérdésekről szóló Legfelső Népi Bírósági vélemény (1991. május 29.) /nagyjából a hazai kúria jogegységi döntéssel egyenértékű/; A Kínai Népköztársaság közigazgatási büntető törvénykönyve /szabálysértési törvénye/(1996. március 17.); A Kínai Népköztársaság közigazgatási felügyeletről szóló törvénye (1990. november 23.); A Kínai Népköztársaság állami kártalanításról szóló törvénye (1994. május 12.). Ezekre lásd: GUOPING – LIMIN (2010) 162-167.

⁷⁹ HY, Chen Albert (2021): The Chinese tradition, In: CANE, Peter – HOFFMANN, Herwig C.–H., IP, Eric C. – LINDSETH, Peter (eds.): *The Oxford handbook of comparative administrative law*. Oxford, Oxford University Press. 83-84.; KOI (2023) 231-232. főszöveg és 14. lj.

⁸⁰ STUDENIKIN, S. S. (1951): *A szovjet államigazgatási jog*. (Ford.: BENE Lajos, lekt.: CSÁNK Béla - SZAMEL Lajos - VADAS György, s.a.r.: DANYI Dezső). Budapest, Tankönyvkiadó; PETROV, G. I. (1963): *Szovjet államigazgatási jog. Általános rész*. (Ford.: MÁRKUS Ferenc, lekt.: DÉCSI Gyula). Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó; LUNEV, E. A. (1970): *Administrativnoe pravo*. Moskva, Juridiceskaja Literatur

⁸¹ GUINS, George C. (1954): *Soviet law and Soviet Society. Ethical foundations of the Soviet Structure. Mechanism of the planned economy. Duties and rights of peasants and workers, rulers and toilers. The family and the State*.

államigazgatási jog fogalma körüli viták mellett az államigazgatási jog propagandisztikus jellegét is kiemelték. Az állam- és tanácsigazgatás személyi állományára vonatkozó joganyag töltötte be a közszolgálati jog helyét és szerepét. Egyes szerzők szovjet államigazgatási jog romlott, „perverz” jellegét hangsúlyozzák, kiemelve, hogy a szovjet közigazgatási jog soha nem volt kodifikált jog. A szovjet társadalomban is szokás volt a vesztegetés. A szovjet rendészeti igazgatás tartotta fenn a társadalmi kontrollt. A szociális és a pénzügyi igazgatás is vizsgált kérdés volt.⁸² A szovjet államigazgatás-tudomány hazánkban is feldolgozásra került.⁸³ A szovjet-orosz, majd szovjet államigazgatás agyonbürokratizált voltát elvileg a cári Oroszországtól vette át, de –legalábbis az államigazgatási dolgozók számát figyelembevéve– a szocialista államalakulat még a birodalmi konglomerátumnál is túlzóbb volt. A cári korszak közigazgatása idején 1000 lakosra 5 fő alatt, 1950-ben 10,2 fő, 1985-ben 8,7 fő államigazgatási dolgozó jutott. Ez a számok nyelvén 1950-ben a 179 milliós lakosság mellett 1 831 000 főt, 1985-ben 276 millió lakosra vetítve 2 389 000 főt jelentett.⁸⁴ A mai orosz közigazgatási jogot számos tankönyv foglalja össze.⁸⁵

A helyi önkormányzatok kapcsán kínai vonatkozásban a vizsgálódásra jó alapot ad a 2022. március 11-ével módosított, a Kínai Népköztársaság Helyi Népi Gyűléseiről és Helyi Népi Kormányairól szóló törvény (2015) új szövege, amely főként a jelenleg hatályos 1982-es alkotmány,⁸⁶ valamint a KKP XX. Kongresszusa (2022. október 16-22., Peking) döntései, továbbá a témakör Xi Jinping (1953-) egyes írásai fényében értelmezhető. A helyi népi kormányok az államhatalom helyi szervei, amelyek az Államtanács vezetése alatt végzik munkájukat, az illetékes területi (helyi) népi gyűlésnek pedig beszámolni tartoznak.⁸⁷ A 2022. március 11-én hatályba léptetett, 1979-es alapokra visszatekintő, A Kínai Népköztársaság Népi Kongresszusairól és Népi Kormányairól szóló organikus törvény a községek, etnikai (nemzetiségek által lakott) községek, és városok tekintetében az alábbi hatalmi jogosítványokat

Soviet justice. National minorities and their autonomy. The People's democracies, and the Soviet pattern for a united world. The Hague, Martinus Nijhoff. 15-21.,

⁸² GINSBURGS, George (1989): *Soviet administrative law: theory and policy.* Dordrecht – Boston – London, Martinus Nijhoff. 9-46., 85-130., 387-399.

⁸³ LŐRINCZ Lajos (1974): A szovjet igazgatástudomány fejlődése és helyzete. *Állam-és Jogtudomány* 18. évf. 2. sz. 201-229.

⁸⁴ HALÁSZ Iván (2013): *Orosz és posztszovjet államépítés és közigazgatási fejlődés sajátosságai.* Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem. 40-41.

⁸⁵ ČETVERIKOV, V. S. (2004): *Administrativnoe pravo.* Moskva, Feniks; AGAPOV, A. B. (2006): *Administrativnoe pravo.* Moskva, EKSMO; GOLOVISTIKOVA, A. (2006): *Administrativnoe pravo Rossii v tablícach i skemak: učobnoe pozobie.* Moskva, EKSMO; GONČAROVA, N. G. - ROSSINSKIJ, B.V. (2006): *Administrativnoe pravo Rossii. Praktikum.* Moskva, EKSMO.

LIPATOV, E. (2006): *Administrativnoe pravo. Kurs lekcij.* Moskva, Ekzamen.

MARKOVA, A. A. - VELIKANOVA, S. N. (2006): *Administrativnoe pravo. Otvety na ekzamenacionnye voprosy.* Moskva, Ekzamen.

⁸⁶ A hatályos kínai alkotmány szövegének rövid magyarázata magyar nyelven: KOI Gyula (2015a): A Kínai Népköztársaság hatályos alkotmányának jellemzői, In: BÓKA János – JORDÁN Gyula – KOI Gyula – KORMÁNY Attila – SALÁT Gergely: *A kínai alkotmány* (szerk.: SALÁT Gergely). Budapest, Typotex. 62-97. A hazai jogi sinológia fejlődésére: KOI Gyula (2015b): A kínai jog kutatásának helyzete Magyarországon, különös tekintettel az 1949 és 2014 közötti időszakra. In: FAJCSÁK Györgyi – JUHÁSZ Ottó – KOI Gyula – KOZJEK-GULYÁS Anett – SALÁT Gergely – SZUNOMÁR Ágnes et al.: *Kínai álom – kínai valóság* (szerk.: SALÁT Gergely). Budapest, Typotex. 114-125.

⁸⁷ QI, Wen (2000): *Kína.* Ford. LUKÁCS Éva. Lekt.: GALLA Endre – MAO, Sou-fu-SIMON Adrienn-ZHOU, Dongyao. [Beijing-Budapest], [Kínai Népköztársaság Nagykövetsége]. 61-62. SUIHENG, Zhao (1999-2000): *Military Coercion and Peaceful Offence: Beijing's Strategy of National Reunification with Taiwan.* *Pacific Affairs* 1999-2000/4. 15-30. KOI Gyula (2016): *A Kínai Népköztársaság alkotmány- és közigazgatási jogának egyes kérdései [szakértői tanulmány a Nemzeti Közszolgálati Egyetem számára].* Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem. 5-7.

biztosítja, és az adekvát funkciókat megállapítja. A községi, etnikai községi és városi népi gyűlések az alábbi, törvényben írt jogköröket és funkciókat gyakorolják.⁸⁸ A jogszabály a népi gyűléseket kellően regulálja.⁸⁹

Az orosz helyi önkormányzatok vonatkozásában a cári időszakból különféle külföldi példákat vettek tekintetbe, mint a londoni lakásügyi problémák, amelyek esetében a londoni községi közigazgatás egészségügyi okok miatt lebontatott egyes épületeket. Figyelemmel voltak London és Párizs túlzott beépítésének problémáira, továbbá az egészséges ivóvíz biztosításának szükségességére. A német szociáldemokraták rossz néven vették a templomépítéshez való községi hozzájárulásokat. A Szovjetunió a nevét is a helyi igazgatást jellemző tanácsról (*sovjet*) vette, mint a tanácsok egyesülése. A szovjet korszakot felváltó Oroszországi Föderáció alanyainak területi-közigazgatási tagozódása inkább földrajzi kérdés az orosz régiótudósok szerint, semmint jogiak. Az új orosz korszakban új járások, városok,

⁸⁸ „12. § (1) Biztosítják saját közigazgatási területükön az Alkotmány, a törvények, a közigazgatási rendelkezések, valamint a magasabb szintű népi gyűlések és azok állandó bizottságai határozatainak betartását és végrehajtását; (2) állami hatáskörükben és feladatkörükben határozatokat fognak el és hirdetnek ki; (3) az országos tervekkel összhangban saját közigazgatási régiójukban határoznak a gazdasági, kulturális és közszolgáltatási fejlesztési tervekről és projektekről; (4) megvizsgálja és jóváhagyja a költségvetéseket és a végrehajtásukról szóló jelentéseket saját igazgatási területein, felügyeli a költségvetések végrehajtását a megfelelő szinteken, megvizsgálja és jóváhagyja a költségvetések megfelelő szinteken történő kiigazítására vonatkozó terveket, valamint megvizsgálja és jóváhagyja a végleges elszámolásokat megfelelő szinteken. (5) dönt a közigazgatási területükön belüli polgári ügyek terveiről; (6) megválasztja a népi gyűlések elnökeit és alelnökeit az adott szintnek megfelelően; (7) megválasztja a községek vezetőit és helyettes vezetőit; (8) meghallgatja és megvitatja a községek, etnikai községek és városok népi kormányainak munkájáról szóló jelentéseket; (9) meghallgatja és megvitatja a községek, etnikai községek és városok népi gyűléseinek elnökségeinek munkájáról szóló jelentéseket; (10) megsemmisíti a községek, etnikai községek és városok népi kormányainak nem megfelelő határozatait és rendeleteit; (11) védi a nép szocialista tulajdonát és a dolgozók kollektív tulajdonát, védi a polgárok törvényes magántulajdonát, tartsa fenn a közrendet, védje a polgárok személyes, demokratikus és egyéb jogait; (12) valamennyi gazdálkodó szervezet törvényes jogainak és érdekeinek védelme; (13) a kínai nemzet erős közösségi érzésének megszilárdítása, az etnikai csoportok közötti széles körű csere és együttműködés előmozdítása, valamint az etnikai kisebbségek törvényes jogainak és érdekeinek védelme; és (14) az Alkotmány és a törvények által a nőknek biztosított valamennyi jog biztosítása, mint például a férfiak és nők közötti egyenlőség, az egyenlő munkáért járó egyenlő díjazás és a házaszság szabadsága. A községek, etnikai községek és olyan városok népi kongresszusai, amelyekben etnikai kisebbségek koncentrált közösségekben élnek, hatáskörük és feladataik gyakorlása során etnikai sajátosságuknak megfelelő különleges intézkedéseket hozhatnak a törvényben előírt hatáskörük korlátainak megfelelően.

13. § A helyi népi gyűléseknek különböző szinteken jogukban áll a népi kormányoknak a megfelelő szinteken lévő tagjait hivatalukból elmozdítani. A megyei vagy annál magasabb szintű helyi népi gyűléseknek jogukban áll hivatalukból elmozdítani állandó bizottságok tagjait és a felügyelő bizottságok elnökeit, a népi bíróságok elnökeit és a népi ügyészségek általuk választott főügyészeit. A népi ügyészség főügyészenek elmozdítását jelenteni kell a következő magasabb szintű népügyész főügyészenek, aki az eltávolítást jóváhagyásra a Népi Gyűlés azonos szintű állandó bizottsága elé terjeszti.” Saját fordítás angol nyelvből.

⁸⁹A 2022. március 11-én hatályba léptetett, 1979-es alapokra visszatekintő, A Kínai Népköztársaság Népi Kongresszusairól és Népi Kormányairól szóló organikus törvény URL: [https://en.wikisource.org/wiki/Organic_Law_of_Local_People%27s_Congresses_and_Local_People%27s_Governments_of_the_People%27s_Republic_of_China_\(2022\)](https://en.wikisource.org/wiki/Organic_Law_of_Local_People%27s_Congresses_and_Local_People%27s_Governments_of_the_People%27s_Republic_of_China_(2022)) (utolsó megtekintés: 2024.10.31.) Lásd a kínai helyi önkormányzatokra: Koi Gyula (2024): A Kínai Népköztársaság és az Oroszországi Föderáció helyi önkormányzati szabályozása a globális világhírű szorításában. *Academia.edu* https://www.academia.edu/123294480/A_Kínai_Népköztársaság_és_az_Oroszországi_Föderáció_helyi_önkormányzati_jogi_szabályozása (utolsó megtekintés: 2024.10.31.)

kistelepülések jelentek meg, illetve települések egyesülése, körzetek egyesülése adott az országnak új arcú. Az új jogi szabályozást a 2003 szeptemberében elfogadott *Az Oroszországi Föderáció helyi önkormányzatai megszervezésének általános irányelveiről* szóló 2003. évi 131. törvény. Az adminisztratív – területi felosztást az Oroszországi Föderáció esetében a szovjet hagyományok befolyásolják, mivel a Szovjetunió magterülete az Orosz SzSzsZK volt.⁹⁰

4. Egyes fenntarthatósági kérdések

A fenntarthatóság, fenntartható fejlődés (*sustainable development; ustojčivoje razvitije*) az 1992-es Riói konferencia után vált elterjedt fogalmisággá. A fejlődés nyilván korlátos, részben az élő rendszerek fejlődési modellje mentén értelmezendő. A fejlődés a hosszútávú fennmaradást is jelenti, és az újraértelmezett fejlődésfogalom mentén egy teljesebb minőségi állapot felé történő elmozdulást jelent.⁹¹ A különféle szennyezések, a környezet elsavasodása, a globális felmelegedés, az ózonpajzs elvékonyodása, illetve a troposzférát érintő CFC-kibocsátás jelentik a környezet globális veszélyeztetésének főbb eredőit,⁹² de ilyen az űrszemét, főként a nagyszámú, Föld körül keringő kisebb-nagyobb, már nem működőképes műholdak okozta problémák.⁹³

Európa esetében – utaljunk most csupán a frankofón államok jogának, illetve segédpéldaként a német jog megoldásaira- számos normatív jogszabály szolgálja a fenntarthatóságot és a fenntartható fejlődést, melyre néhány környezetjogi, azon belül főképp hulladékjogi példát adunk lentebb.⁹⁴

⁹⁰ ISIAIEFF, Andrej Aleksejevič (1910): A szocialisták a községi közigazgatásban, In ISIAIEFF, Andrej Aleksejevič: *A szocializmus és a közélet*. Társadalomtudományi Könyvtár. (Ford.: GARAMI Ernő). Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállal-Légrádi testvérek Könyvnyomdája. 443-464. Néhány, 1989 utáni szocialista fogantatású orosz önkormányzati tanulmányt is tartalmazó fordításkötet: KRAUSZ Tamás – MÁRKUS Péter szerk. (1995): *Önkormányzás, avagy az elitek uralma*. Budapest, Liberter Kiadó. Egyéb modern források: NYEKIPELOV, Alekszandr D. (2008): Előszó, In HORVÁTH Gyula (szerk.): *Regionális fejlődés és politika az átalakuló Oroszországban*. Pécs, Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja. 7-8.; TREJVIS, Andrej (2008): A posztsovjet Oroszország az országóriások között, (Ford.: HAJDÚ Zsuzsanna), In HORVÁTH Gyula (szerk.): *Regionális fejlődés és politika az átalakuló Oroszországban*. Pécs, Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja. 65-87.; ARTOBOLEVSZKIJ, Sergej – BOROZYINA, Tatjana – GLEZER, Olga (2008): Helyi önkormányzati reform és közigazgatási berendezkedés, (Ford.: BÁNYAI László), In HORVÁTH Gyula (szerk.): *Regionális fejlődés és politika az átalakuló Oroszországban*. Pécs, Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja. 422-445.; SZILÁGYI Ákos (1999a): A Szovjetunió eltűnése, In SZILÁGYI Ákos: *Oroszország elrablása. A szovjettelen unió története*. Budapest, Helikon Kiadó. 19-45.; SZILÁGYI Ákos (1999b): Kis orosz államháború, In SZILÁGYI Ákos: *Oroszország elrablása. A szovjettelen unió története*. Budapest, Helikon Kiadó. 289-307.; SZILÁGYI Ákos (1999c): Az orosz régiók dicsőséges forradalma, In SZILÁGYI Ákos: *Oroszország elrablása. A szovjettelen unió története*. Budapest, Helikon Kiadó. 308-334.

⁹¹ HAJNAL Klára – TÓTH József (2002): A fenntartható fejlődés, In TÓTH József (szerk.): *Általános társadalomföldrajz I*. Budapest-Pécs, Dialóg Campus. 116-119.

⁹² FODOR István (2002): Környezetföldrajz, In TÓTH József (szerk.): *Általános társadalomföldrajz II*. Budapest-Pécs, Dialóg Campus. 271-286.

⁹³ KECSKÉS Gábor – MIHÁLKA György (2022): Környezetvédelem és űrszemét, In BARTÓKI-GÖNCZI Balázs – SULYOK Gábor (2022): *Világűrjog*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó. 235-246.

⁹⁴ *Franciaországban* a francia Államtanács 2010. december 12-i véleménye által a francia jogba átültetett 2008-as EU direktíva alapján elkészült *Grenelle I. rendelet* szerint az égetés lehet energetikai vagy nem energetikai hasznosítás, az irányelv meghatározza a hulladékgazdálkodás egyes lépéseinek fogalmi rendszerét. Négyszintű hulladékfeldolgozási mód ismeretes: az újrafelhasználás (*réutilisation*); az újrahasznosítás (fr. *recyclage*); az újrafeldolgozás (*valorisation*); valamint az ártalmatlanítás (*élimination*). Az újrafeldolgozás, az újrahasznosítás

A környezetjog Kína esetében már a Mao Zedong névvel fémjelzett korszakban megjelent, Zhou Enlai miniszterelnök (1889-1976, uralmon: 1949-1976) kezdeményezésére 1958 körül. A Kínai Népköztársaság esetében szükséges leszögezni, hogy az 1978 óta zajló gazdasági és társadalmi (közigazgatási, jogi, és szükségképpen a környezetvédelemre is kiható)

és az ártalmatlanítás fogalmát e jogszabályban újra meghatározták, valamint a hulladék és a „termék” újradefiniálása is megtörtént (a hulladék ismét termékké válhat, míg a régi 1975-ös törvény nem rendelkezett a hulladékstátuszból való kilépésről). Az irányelv emlékeztet a termelő és a hulladék birtokosának felelősségére: a termelő mindaddig felelős a hulladék kezeléséért, amíg azt újra nem hasznosítják vagy meg nem semmisítik, de bizonyos esetekben a felelősség megsértéséről rendelkeznek (ha például egy létesítményt harmadik személy részére adnak át /idegenítenek el/). Mindez a fenntarthatóságot segíti. *Olaszországban* csak néhány rendelkezést tartalmaz a környezetjogot irányító jogszabály, amely kifejezetten a hulladékgazdálkodást szabályozza. Ez pedig az olasz környezetvédelmi törvény (*Legge 2002-179 Disposizioni in materia ambientale*). A törvény 24. §-a az orvosi hulladékokra vonatkozó szabályokat tartalmazza. A 25. § (2) bekezdés szerint kivételt képeznek az emberi ételmiszer-hulladékból származó, a háztartási vízzel kevert organikus hulladékokat, amelyeket olyan ételmiszer-hulladék-ártalmatlanító eszközökkel kezelnek, amelyek csökkentik a finom részecskék tömegét, miután az üzemek és hálózatok az irányító testület műszaki ellenőrzést végeztek. Olaszország esetében hulladékgazdálkodás szerződéses típusú szabályozása fontos dogmatikai elemeinek egyikeként létező alvállalkozás a régi és új olasz *Codice civile* (1865 és 1942) a német szabályozásra emlékeztet annyiban, hogy a német jogban a *Bürgerliches Gesetzbuch* (1896) az alvállalkozás (*Subunternehmen*) szabályait külön nem tartalmazza. *Spanyolország* esetében a hulladékgazdálkodási jog alapját a vonatkozó EU hulladékgazdálkodási irányelvek jelentik. A Spanyol Királyságban nincsen egy egységes környezetvédelmi törvény, hanem különféle környezetvédelmi szakjogi-szakigazgatási törvények vannak, ezek az alábbiak: 1989-4. törvény A természetvédelmi területek, a vadon élő állat- és növényfajok védelméről (*Ley 1989 - 4 de Conservación de los Espacios Naturales y de la flora y fauna silvestres*); 1995-38. törvény A környezetvédelmi információkhoz való hozzáférési jogról (*Ley 1995 - 38 sobre el Derecho de Acceso a la Información en materia de Medio Ambiente*); 1995. évi 5. törvény az állatvédelemről (sp. *Ley 1995 - 5 de Protección de los animales*); 2000. évi 5. tartományi törvény La Rioja régió kijelöléséről és annak vízkezeléséről (*Ley 2000 - 5 de saneamiento y depuración de aguas residuales de La Rioja*); 2000-37. törvény a zajvédelemről (*Ley 2003 - 37 del Ruido*); 2007-26. törvény a környezeti/környezetvédelmi jogi felelősségről (sp. *Ley 2007 - 26 de Responsabilidad Medioambiental*); 2013-21. törvény a környezeti hatásvizsgálatról⁹⁴ (*Ley 2013 - 21 de Evaluación Ambiental*). Mindezek a fenntarthatóságot, a fenntartható fejlődést szolgálják. *Portugália* esetében a hulladékgazdálkodási jog alapját a vonatkozó EU hulladékgazdálkodási irányelvek jelentik. *Portugália* esetében nincsen egy egységes környezetvédelmi törvény, hanem különféle környezetvédelmi szakjogi-szakigazgatási törvények vannak, ezek az alábbiak: 151B törvényerejű rendelet a környezetvédelmi hatásvizsgálat bevezetéséről (AIA) a környezetre számottevő hatást gyakoroló köz-és magán jellegű együttműködések /projektumok/ esetében (2013. október 13.) (*Decreto-Lei 151B - de 31 de outubro de 2013 - aprova o regime jurídico da Avaliação de Impacte Ambiental (AIA) dos projetos públicos e privados suscetíveis de produzirem efeitos significativos no ambiente*); 1959. évi 2097. törvény a belső vizeken történő halászat elmozdításának alapelveiről szóló törvény (*Lei 1959 - 2097 Lei de Bases do Fomento Piscícola nas Águas Interiores*); 1987. évi 11. törvény a környezeti alapelvekről (*Lei 1987 - 11 Lei de Bases do Ambiente*); 1998-236. törvényerejű rendelet a vízminőségről (*Decreto-Lei 1998 - 236 Lei da qualidade da água*); 2007-306. törvényerejű rendelet az emberi fogyasztásra alkalmas vizek szabályozásáról (*Decreto-Lei 2007 - 306 Lei estabelece o regime da qualidade da água destinada ao consumo humano*); 2005. évi 58. törvény a vízről (*Lei 2005 - 58 Lei de Água*). E szabályok elősegítik a fenntarthatóság megvalósulását. *Románia* esetében a hulladékgazdálkodási jog egyes kérdéseivel az 1995. évi 137. törvény a környezetvédelemről (*Legii protectiei mediului nr. 137/1995. Law 1995-137. on Environmental Protection*) elnevezésű jogszabály foglalkozik, amely nagyban épít a szennyező fizet és a fenntartható fejlődés elvére kerettörvényként. Szervezett hulladékgyűjtésről alapvetően csak a városokban, azok 95%-ában beszélhettünk 2000-től. A törvény szerint központi környezetvédelmi hatóság által javasolt és a kormány által jóváhagyott előírások által előírt szabályokkal összhangban tilos bármilyen fajta, nyers vagy feldolgozott hulladék behozatala, kivéve a hasznos nyersanyagok másodlagos erőforrásait képező hulladékok bizonyos kategóriáit. A hulladékok átvitele (tranzitja) és kivitele a Románia részét képező állapotoknak és egyezményeknek megfelelően történhet. A helyi közigazgatási hatóságok kötelesek intézkedéseket tenni a bármilyen anyag és hulladék környezetre gyakorolt hatásának megelőzésére és korlátozására, és értesíteniük kell a területi környezetvédelmi hatóságokat minden olyan tevékenységről, amely nem felel meg a jogszabályoknak. Egyes hulladékokkal kapcsolatos jogosítványokat a vámhatóság gyakorol (15-20. §§). KOI Gyula (2020a): *Környezetgazdálkodás és jogi szabályozás a frankofón államokban: környezet, jog, fenntarthatóság*. (Publikáltan kézirat). Budapest, Szerző. 12-15.

átalakulások⁹⁵ (fenntarthatóság, fenntartható fejlődés /késleltetett/ megjelenése, a tőkés gazdaság és a szabad vállalkozás egyes elemeinek, illetve a kínai anyaországhoz a britektől 1997-ben visszatért Hongkong és portugáloktól 1999-ben visszatért Makaó speciális közigazgatási területi státuszának ellenére is) a kommunista Kína gazdasági-társadalmi rendszere meglehetősen távol áll a vegytisztán tőkés gazdasági rendszert működtető, a gazdasági csoda (1965-1991) idején a világ egyik legnagyobb üzleti tőkehasznát felhalmozó olyan országoktól, mint Japán (amely esetében a 'hipertőkehasznat' a 'bubble economy' súlyos recessziója „korrigált”).⁹⁶

A környezetjog már a szovjet korszakban megjelent. 1984-ig mintegy ötven törvényi szintű normatív szöveg került megalkotásra a témában. Oleg Stepanovič Kolbasov (1927-2000), aki 1961 és 1989 között foglalkozott a környezetvédelmi témakörrel, 1984-ig 670 szövetségi rendeletet, illetve több ezer tagköztársasági szabályozást tárt fel a tárgykörben az alsóbb szintű jogi normákat illetően.⁹⁷ Az orosz nyelvű forrásokban – részben Scott Shapiro (1976-) a Yale kortárs jogfilozófia professzora elméleteire is építve – a fenntarthatósági jog egy olyan társadalom feletti felépítményként tárul a szemünk elé, amely a fenntartható fejlődés szellemében újjáépíti önmagát, olyan igen új, jogágak feletti normatömeg, amely túlmutat a jogrendszer eddig ismert képén. A fenntarthatósági jog nem csupán környezetvédelmi, vagy nemzetközi jellegű jog, hanem a polgári jog, a pénzügyi jog, a bankjog, a munkajog, és más egyéb jogágak számos elemét olvasztja magába. E folyamatok egységesítése, koordinálása napjaink jogászaira, jogtudósaira vár.⁹⁸

⁹⁵ FULIN, Chi ed.(2013): *Panorama of Reform and Opening-Up in China 1978-2012. Compiled by China Institute for Reform and Development*. Beijing, China International Press; WINCKLER, Edwin A. (1999): *Transition from Communism in China. Institutional and Comparative Analyses*. Boulder (Col.), Lynne Rienner Publishers; CHEN, Weilan – GORDON, Margaret T. – MEININGER, Marie-Christine eds. (2005): *Windows on China*, Oxford-Washington, D.C., IASIA-IO Press; KOI (2011) 348-367. Újabban nemcsak egyoldalúan a kínai jogrendszer és közigazgatás változásainak kutatása, ismertetése történik meg hazánk felé, hanem a hazai közigazgatás-tudomány 250 éves fejlődése, küzdelmei is megismerhetők a kínai szakközönség számára: KOI Gyula (2019): *Xīngyǎli xínghèng guānlǐ xué 250 nián de fā zhǎn shǐ (1769-2019). Cōng jīngchǎ kēxué de shídài dào xīn wéibó zhūyì shíqí*. [A magyar közigazgatás-tudomány 250 éves fejlődése (1769-2019). A Polizeiwissenschaft időszakától a Neoweberiánus korszakig], *Polgári Szemle* (kínai nyelvű különszám), Vol. 15. No. 1. 271-288.

⁹⁶ A japán gazdasági csoda (*Kōdo keizai seicho* 'magas gazdasági növekedés'; *Japanese Economic Miracle; miracle économique japonais; japanischen Wirtschaftswunder*) bár nem volt részleteiben olyan folyamatos fejlődés, mint esetleg a nyugati szemlélők látták, azonban mindez a világ legnagyobb felhalmozott tőketartalékához vezetett, amelynek csak az ingatlanvagyon részéből 1989-ben példának okáért az USA egészét megvehették volna. Ebben az időszakban a császári palota telkének árából Kanada, a világ második legnagyobb országa egész területét ki lehetett volna fizetni. Ekkoriban az összes japán ingatlan ára négyszer többet ért, mint az USA összes ingatlanának ára. VESTAL, James E. (1994): *Planning for Change. Industrial Policy of Economic Development 1945-1990*. Oxford, Clarendon Press; WOOD, Christopher (2005): *The Bubble Economy. Japan's Extraordinary Speculative Boom of 80's and the Dramatic Bust of 90's*. London, Solstice Publishing; FERBER Katalin (2007): *A japán gazdasági és társadalmi modernizáció kérdéséhez* In SZERDAHELYI István - WINTERMANTEL Péter (szerk.) :*Japanológiai körkép*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó. 355-376.; GY. HORVÁTH László (1999): *Japán kulturális lexikon*. Budapest, Corvina. 28-29., 70. KOI Gyula (2020b): *Környezetgazdálkodás és jogi szabályozás egyes ázsiai jogi kultúrákban: környezet, jog, fenntarthatóság. Kínai Népköztársaság/Japán Császárság: a kínai és a japán jog szerepe* (Publikálatlan kézirat). Budapest, Szerző. 1-3. főszöveg és 6. lábjegyzet. ⁹⁷ GINSBURGS (1989) 261-262.

⁹⁸ MAŽORINA, M. V. (2022): *Pravo ustojčivo razvitija: suščnost, predmet, i metodologija*. [A fenntarthatósági jog lényege, tárgya, és módszertana] *Lex Russica* Vol. 75. No. 5. 117-126. <https://cyberleninka.ru/article/n/pravo-ustoychivogo-razvitija-suschnost-predmet-i-metodologiya> (utolsó megtekintés: 2024.10.31.)

5. Forrásközlések

Az 1757-es magyar nyelvű szöveg közreadása során a jobb olvashatóság kedvéért az egybeírás-különírás, kis kezdőbetűs-nagy kezdőbetűs írásmód mai szabályait alkalmazzuk. A zavaró kiejtéstükröztetést, és korábbi, mára meghaladott helyesírási szokásokat is a mai formákhoz igazítjuk (pl. osztyák helyett osztják, tsak helyett csak). A betűkiesést jelző felső aposztrófok (pl.: a' amely alak azt jelzi, hogy az „az” szó z betűje kiesett) közlésétől eltekintünk. A ma már a magyarban bosszantónak számító China szóalakot Kína formában adjuk vissza, de a kínai földrajzi- és személynevek korabeli hazai helyesírását, mint jelentős tény, változatlanul közöljük. (Szükség esetén ezeket azonosítjuk, pontosítjuk a főszövegen belüli szögletes zárójeles formában). A sajátos, ma már ritka szóformákat (pl. napnyugot, kicsény, nevük helyett nevek), valamint a szerző egyéni-eredeti jellegű megfogalmazásait változatlanul közöljük, a mai forma szögletes zárójeles főszövegbeli közlése mellett. Ahol szükségesnek éreztük, a mai jelentést, vagy mai szóalakot szögletes zárójelben adjuk. Ahol jelentősége van, az eredeti helyesírású szóalakra lábjegyzetben utalunk. Amennyiben egy szóalak nyomdahiba (vagy tollhiba) miatt került a nyomtatott szövegbe, úgy a javított alakot közöljük, de a javítás tényét az eredeti szóalakkal együtt lábjegyzetben adjuk, szemben a hazai kritikai kiadásokban szokásos főszövegbeli jelzéssel. A főszöveg sajátos, ma hibásnak érződő, szokatlan, de mégsem téves szóformáit az első előfordulásakor felkiáltójellel jelezzük (pl. 'névű' a 'nevű' helyett). A dőlten írt szavakat (földrajzi- és személyneveket) álló betűkkel közöljük. Ha egy földrajzi névnek van a szövegben jelzethez képest megszokott neve (alapvetően az orosz példák esetében), úgy azt tesszük közzé, de az eredeti névformát lábjegyzetben adjuk (pl. Oka folyó az Occa névalak helyett). A vesszőhasználaton akkor sem változtatunk, ha az a mai felfogás szerint helytelen. E tényre külön nem utalunk. A szerző egyes számozott felsorolások esetében a számok után kis kezdőbetűvel kezdte a mondatokat. Ezeket nagy kezdőbetűkkel váltottuk fel. E tényre külön nem utalunk. Az esetleges kiegészítéseinket szögletes zárójelben adjuk.

Az orosz nyelvű szövegeket cirill billentyűzet hiányában Kniezsa-féle nemzetközi átírásban közöljük, a lágyságjel helyett felső aposztrófot alkalmazunk. A szövegek fordítását más alkalommal adjuk közre.

Az egyes tárgyi hibákat, tévedéseket lábjegyzetben jelezzük mindkét szövegközlés esetében.

5.1.

IV. Beszéd. A Kínai,⁹⁹ vagy Színai Birodalomról.¹⁰⁰

A Kínai Birodalom északról a nagy Tatárországgal határos; napkeletről és délről a napkeleti tengerrel [Kelet-Kínai tengerrel]; napnyugotról [napnyugatról] Indiával; nagy Tatárországtól pedig egész nagy tengerig egy 500 mérföldnyi hosszú, 45 lábnyi magas [magas], és 20 lábnyi széles kőfallal választatik el; e falnak 3000 a tornya, és 1 000 000 vitéz az őrizője; a hossza Kínának 600 N. [négyzet]mérföld, a széle 520 [négyzetmérföld] a nevezetesebb folyói a Hioang, Kiáng, Kiuto, Hoai, Singan, Tunglean, Ta, Juen, Cau, és Cientáng: osztatik [oszlik] közönségesen 15 tartományokra, melyek Peking, Xansi, Xensi, Xantung, Honán, Sichuan,¹⁰¹ Huquang, Kiangsi, Nanking [Nanjing], Chekiang, Fokien [Fujian], Quangtung, Quangsi, Queucheu, és Junnan: e tartományokban a nagyvárosoknak Fu a nevek [nevük]; és 160 olyanféle számláltatik: a középszerőknek [középszerűeknek] Cheu a nevek; és 240 olyanféle találtatik.¹⁰² A kicsinyeknek [kicsinyeknek] megint Hien a nevek, és 2357 olyanféle jegyeztetik fel. Némelyek megint Kínát éppen 57 tartományokra osztják, és egyenként a fővárosokról nevezik el azokat; én a rövidség okáért csak a jelesebb tartományokról szólok. Azok közül első a pekingi, vagy petcheli Kínának északi részében, melynek is Peking a fővárosa, és az ő kerületében 25 mérföldet tévén, 600 000 lakót számlál, kik között a PP [patres] Jezsuiták¹⁰³ is foglaltanak jó kollégiummal [főiskolával]; Budaeus¹⁰⁴ pedig azt állattya [állítja], hogy csak az egy pekingi tartományban is 143 városok, és 418 989 cselédes emberek találtatnak. 2.A nankingi¹⁰⁵ [Nanjing] tartomány, melynek azon [azonos] nevű fővárosa csaknem Pekinghez hasonló; amint is hajdan a császárnak lakóhelye vala. Sommában [sommásan] e tartománynak kettő¹⁰⁶ a kiskirálya [alkirálya] 14 a része szintén annyi a nagyvárosa, és 100 a mezővárosa. 3.A qvantungi [Guangdong] tartomány száz városokat számlál, azok közül Naning [Nanning], Taiping, Huming, és Chinqvan a tunkvini király alatt vagyon: Quanceau [Guangzhou] vagy Canton [Kanton] városa pedig nem utolsó a kínai városok között; mert afelett, hogy híres a porcellána [porcelán] nevű cserépedényről még hegyekkel megkerítettvén, két kastéllyal, és jó révparttal is tündöklék; de 1650 [-ben] sok ostromlást, és azzal nem kevés károkat szenvedett a tatároktól [mongoloktól]. Ide számlálandó az Amacaum, vagy Macaum [Macau] névű (!) [nevű], nagy sokadalmú város a tenger partjához közel való szigeten erős kastéllyal, melyet 1688. eszt.[endőben] a luzitánusoktól¹⁰⁷ [portugáloktól] kiragadának a kínaiak. 4.A Xansi¹⁰⁸ [Shānxī]¹⁰⁹ tartomány Singan¹¹⁰ [Xi'an]¹¹¹ fővárossal, és

⁹⁹ Az eredeti szövegben: Chinai. BERTALANFFI (1757) 903.

¹⁰⁰ BERTALANFFI (1757) 903-912.

¹⁰¹ Az eredeti szövegben: Suchuen (nyomdahiba). BERTALANFFI (1757) 904.

¹⁰² A mondatvégi pont helyett az eredeti szövegben kettőspont áll, a textus többi részének szedéséből következőleg itt azonban mondatvégi pontnak kellene állnia, ezért a nyomdahibát javítottam. (K.Gy.)

¹⁰³ A Jézus Társaság tagjait képező atyák, a Jezsuita Rend. Ennek folytán a nagybetűs írásmódot meghagytuk.

¹⁰⁴ Guillaume Budé (1467-1540), latinosan Budaeus, francia humanista szerző és jogtudós.

¹⁰⁵ Az eredeti szövegben: Nanqvingi (tollhiba). BERTALANFFI (1757) 904.

¹⁰⁶ Az eredeti szövegben: kető (nyomdahiba). BERTALANFFI (1757) 904.

¹⁰⁷ Az eredeti szövegben: a Lusitánusoktól. BERTALANFFI (1757) 905.

¹⁰⁸ Az eredeti szövegben: Xamsi (nyomdahiba). BERTALANFFI (1757) 904.

¹⁰⁹ Shaanxi tartomány (magyaros ejtése 'Senhszi'), fővárosa Xi'an; ellenben Shānxī tartomány (magyaros ejtése 'Sanhszi'), fővárosa Taiyuan.

¹¹⁰ Az eredeti szövegben: Sigan (nyomdahiba). BERTALANFFI (1757) 905.

¹¹¹ Chang'an néven sokáig a császárkori Kína fővárosa. A Xi'an nevet a jezsuita utazók Sigan néven rögzítették.

más 76 városokkal: e tartományban pedig oly meleg vizek formak ki, hogy a nyers húst tűz nélkül is meg lehessen főzni azokban. 5.A xantungi [Shandong] tartomány Cinan [Jinan] fővárossal, mely sok templomokkal, palotákkal, és a PP. Jezsuiták házával is ékes. Taigan [Tai'an] városa is e tartományban vagyon, és amellet a Tai nevű hegynek [Tai Shan] öt mérföldnyi [1545 méter] a magossága; az oldalain pedig mindenféle remetebarangok és bálványozó¹¹² templomok láttatnak. 6.A chekiangi [Zhejiang] tartomány Hangohen [Hangzhou] és Kiocing [Yixing] városokkal, melyek nagysággal és szépséggel alig engednek valamit Peking városának; e tartomány megint teli szederfákkal és selyembogárokkal; melyben is annyi selyem készítették el, hogy egész Európának is elég lenne.

Jóllehet Kína országnak fejedelmei¹¹³ a történt dolgokat eleitől fogva a bölcsek által mind szorgalmasan feljegyeztették légyen; de amiatt mégis igen nehéz a birodalmoknak [birodalmoknak] eredetét igazán adni; mert midőn az írásokban az is találtatik, hogy Konfuciusz¹¹⁴ [Kung-zi] filozófusnak; úgymint első törvényhozóknak születése előtt (ki Krisztusnál 551 eszt.[endővel] elébb született) már a világ 3 267 000 (!) esztendeig állott volna; ebből kétség kívül a birodalmoknak eredetét is igen régi időre kellene felvinni; mindazonáltal akármit költsenek a kínaiak a világnak, és az ő léteknak [létüknek] régiségéről; de némelyeknek vélekedésekből [vélekedésükből] az legközelebb jár az igazsághoz, hogy Cham, és a fia, Chanaam első [elsőként] lakták az országokat [országukat], kiknek nevétől is idővel Kínának neveztetett, megsokasodván tehát abban a nép már a világnak 1952. eszt.[endejében] kezde magának bizonyos fejedelmeket választani, az első nyolc fejedelmek, úgymint Fochius, Xinungus, Xaohavus, Chuenhius, Cous, Yaus, és Xunus a népnek szabad választásából országoltak; azután Kína ország örököse lön, és Krisztus előtt 2207 eszt.[endőtől] fogván születésének 618. esztendejéig nyolc különböző¹¹⁵ kínai vérséget, és nemet számlált. Az első a Hiai vala; fondálta [fundálta] Ivus, és 441 esztendeig országlott. A második a Xangai vala; fondálta [fundálta] Tanguus, és 600 eszt.[endeig] uralkodott. A harmadik a Cheui, vagy Chevai vala; fondálta [fundálta] Faus, és 876 eszt.[endeig] bírta a kormányt. A negyedik a Cinai vala; fondálta [fundálta] Cinus vagy Chinus, ki elébb [előbb]¹¹⁶ Xiusnak nevezte magát, és Krisztusnak születése előtt 215 eszt.[endővel] a tatároknak [mongol törzs], vagy szkítáknak¹¹⁷ (szittyáknak) elrekesztésére ama nagy kőfalat [a kínai nagy falat] Kína körül felépítette; a vérségből [a nemzetségből] csak három kínai császár származott utána. Az ötödik a Hanai vala; fondálta [fundálta] Leupagus, és 470 eszt.[endeig] tartá [fenn] a Kínai Birodalmot [Birodalmat]. A hatodik a Cynai vala; kezdett¹¹⁸ Krisztus születése után [i] 264. eszt.[endőben], és 115 eszt.[endeig] virágzott. A hetedik a Tangai vala; kezdett Krisztus születése után [i] 419. eszt.[endőben], és 199 eszt.[endeig] országlott. A nyolcadik a Sungai vala; kezdett Krisztus születése után [i] 618. eszt.[endőben], és egész 1279 esztendeig ült a kínai trónusban. E császári nemből a Tai nevű császár Krisztusnak 700. eszt.[endeje] táján a keresztyén (!) [keresztény] hitet hozá bé [be] Kínába. A tatár [a mongolok] pedig 1279. eszt.[endőben] Kínát elfoglalván,

¹¹² Az eredeti szövegben: balványozó (nyomdahiba). BERTALANFFI (1757) 905.

¹¹³ Az eredeti szövegben: fejedelmi (egykorú szóalak). Félreérthető volta miatt javítottuk. BERTALANFFI (1757) 906.

¹¹⁴ Az eredeti szövegben: Confuczius (egykorú szóalak). Zavaró volta miatt javítottuk, azonban jelentősége miatt közöljük az egykorú írásmódot. BERTALANFFI (1757) 906.

¹¹⁵ Az eredeti szövegben: külömböző (egykorú, feltehetően nyomdahibás szóalak). BERTALANFFI (1757) 907.

¹¹⁶ Az 'előbb' [előbb] szó jelentése itt: korábban.

¹¹⁷ Az eredeti szövegben: Scytháknak (egykorú szóalak). Egyszerűsítési okból javítottuk. BERTALANFFI (1757) 907.

¹¹⁸ 'Kezdett' értelme itt: kezdődött, alapított.

a Sungai császári nemet is kiveté abból. De 1368. eszt.[endőben]a tatárt [a mongolokat] ismét kiszorítá Kínából egy boncnak,¹¹⁹ vagy kínai papnak Chu névű [nevű] vitéz szolgája. Ezen Chu után 276. eszt.[endőben] 16. kínai császároknak igen csendes birodalmok [birodalmuk] vala. Azután megint úgymint 1644. eszt.[endő] táján a kínaiaknak sok belső háborúságuk alatt a tatárok [mongolok] Tien Mim és Tien Cum (vagy amint mások alítták¹²⁰) Niuchi Chám [kán] alatt a jó alkalmatosságot látván, csakhamar felfegyverkezének, és kevés idő alatt egész Kínát megbírák; s az óta [azóta] már a falon kívül való Tatárország is Kínához todatván, mindazon tatárok országolnak¹²¹ azon; a kínai tatár császárok közül pedig az Ammaloghan Canghi 1667. eszt.[endő] tájékán az országolást elkezdvén, és 56 esztendeig országolván azon idő alatt 27 000 millió¹²² [27 milliárd] aranyot [aranyat], és 1778 millió¹²³ [1 milliárd 778 millió] ezüstpénz Kínában egybegyűjtött, melyet még most is sok drága gyöngyökkel egyetemben kétszázezer vitézek őriznek Tatárországban: most országol [országol] a második fia, Tschin [Qianlong].¹²⁴

Az udvari pompája a kínai császárnak felette nagy; mert testének őrizetére 100 000 tatár [mongol] vitéz van rendelve; e felett akármilyen szolgálatjára [szolgálatára] Peking városában 160 000 lovas mindenkoron [mindenkor] készen áll. 1236 [személy] a felesége, és ágyasa; ezeket megint 10 000 herélt férjfiak [férjfiak] őrizik [örzik]. Teljesen szabad a császár hatalma akárkivel [szemben] is; azért isten gyanánt tiszteltetik, valamint az ország ellen nem vét: a vétségéről [a vétsége miatt] egyedül a mandarinusok¹²⁵ [mandarinok]¹²⁶ inthetik meg őket [őt]; de másvalaki fővesztés alatt [fővesztés terhe mellett] nem mondhat ellene [neki ellent]. A mandarinusok¹²⁷ [mandarinok] pedig a főudvarnoki [főudvarnokai]¹²⁸ és belső tanácsosi [belső tanácsosai]¹²⁹ kik valahol járnak, s kelnek, mindenütt királyi méltósággal viselik magokat [magukat].¹³⁰ Tovább [továbbá] a kínai császár az országa tartományait kiskirályok [alkirályok] által kormányoztatja, melyeknek jó kormányzására éppen 11752 különbözőféle tisztviselő személyek számláltak. Maga a császár is néha ismétlenül [ismétlenül] az országát az igazságnak jobb kiszolgáltatására. Nagyobb bátorságára megint mindenkoron 500 000 vitézetet fegyverbe tart. S ha nyilván valahova mégyen [megy] akkor egész hadi seregek [hadseregek] kísérik őket [őt]; nem csoda¹³¹ pedig az udvarának ama nagy pompája, és a hadának taméntalan (!) [töménytelen] sokasága; mert esztendőnként 150 millió [millió] arannyal¹³² is több a jövedelme.

A földe [földje] Kínának mindennemű [mindennemű] drága gyümölcsökkel, füvekkel, fákkal elbővítettett [elláttatott] Istentől, igen egészséges a levegője is; úgy, hogy az emberek közönségesen száz esztendőknél is tovább éljenek. A lakói Kínának számmal [számbelileg]

¹¹⁹ Az eredeti szövegben: Bonciusnak (egykorú szóalak). Egyszerűsítési okból javítottuk. BERTALANFFI (1757) 908.

¹²⁰ Alít: vél, hisz, gondol (régies szó).

¹²¹ Az eredeti szövegben: országlonak azaz országglónak (hibás szóalak, nyomdahiba). BERTALANFFI (1757) 908.

¹²² 27 000 millió, azaz 27 000 millió, vagyis 27 milliárd.

¹²³ 1778 millió, azaz 1778 millió, vagyis 1 milliárd 778 millió.

¹²⁴ Ebben az időben Qianlong (1711-1799, ur. 1735-1796) császár volt hatalmon.

¹²⁵ Az eredeti szövegben: Mandarinusok (nyomdahiba). BERTALANFFI (1757) 909.

¹²⁶ Mandarinok, azaz kínai főhivatalnokok.

¹²⁷ Az eredeti szövegben: Mandarinusok. BERTALANFFI (1757) 909.

¹²⁸ Ti. a császárnak.

¹²⁹ Ti. a császárnak.

¹³⁰ Ti. a mandarinok.

¹³¹ Az eredeti szövegben: tsuda. BERTALANFFI (1757) 909.

¹³² Az eredeti szövegben: arannyal (nyomdahiba). BERTALANFFI (1757) 909.

kétszáz milliomot [milliót] is tesznek: kik is igen emberségtudók, mindenféle mathesis [matematika] és muzsikabeli tudományszeretők. A nyelveknek [nyelvüknek] közönséges folytatására 6000 a betűjek [betűjük];¹³³ a tudósbaknak pedig 33 543 betűjek [betűjük]¹³⁴ vagyon; senkinek nemességét, a királynak fiaitól megválva [a király fiait kivéve] nem ismerik [ismerik] eredetből; hanem csak az egy tudományból. De emellett mégis a nagy eszeség¹³⁵ [jele] az, hogy a hosszú körmököt [körmöket] tartják a nemesség jelének lenni. A szakállók [szakálluk] igen ritka [ritkás], azért irigylik az Europaeusoknak [európaiaknak] ama szép sűrű [sűrű] szakállókat [szakállukat]. A ruhájok [ruhájuk] többnyire selyemből vagyon, s igen tág és hosszú, csaknem mindnyájan,¹³⁶ a kisdedeken kívül szerfelett dohányosok. A mesterségek többnyire selyemmel, és arannyal való szép hímvarrás¹³⁷ [hímzés], s ama drága porcellána névű [nevű] cserépedénynek csinálása. A házaikra nem sokat költenek, s azoknak falait mind papírossal ragasztják bé [be]. A hazának oltalmazóit, és a tudósokat igen becsülik, hol mi oszlopokat, és dücsös kapukat [díszes kapukat, diadalívket] felállatván [felállítván] azoknak.

A vallása Kínának elején [kezdetben] az eget, és a földet mint istent imádá, és némely hegyeket és folyókat is tisztelt, mintha azoknak is isteni létek [létük], vagy lelkek [lelkük] volna. Konfuciusz filozófus azután a természet törvényének megtartására oktatá a népet, olyan ürüggyel,¹³⁸ hogy azáltal a legfőbb jót elérhetné. Konfuciusznak tanítása után, valami Lauzu nevű hitető által, ki Krisztus születése után 65. eszt.[endő] táján élt, ismét Pitagorasznak¹³⁹ ama tévelygésébe¹⁴⁰ esett a kínai nép, tudniillik hogy a kimúló lelkek egy testből más testbe költöznek [lélekvándorlás]; 700. eszt.[endő] táján pedig, (amint Pock József [Joseph Pock]¹⁴¹ állattya [állítja]) a Tai nevű kínai császár a keresztyén [keresztény] hitet szerzi vala bé [be], idővel megint más hitető arra ámitá azon népet, hogy embernek holta után semmi sem maradna fenn; következendőképpen [követzőképpen], hogy minden java csak az ideig való gyönyörűségekben állana. E tévelygések mellett pedig a bálványokat is tisztelik a kínaiak, és azokról sok bolond dolgokat költönek [költenek]. 1618. eszt.[endő] táján Riccius Máté [Matteo Ricci]¹⁴² a Jézus Társaságának papja a társaival egyetemben első[ként] prédikálja vala Kínában az Evangéliumot, azután a társa, Langobardus Miklós [Nicolo Langobardo]¹⁴³ számtalan sok népet téríté Krisztushoz, kinek is holta után 1655. eszt.[endőben] maga a Xunchi [Shunzi]¹⁴⁴ nevű [nevű] császár csináltatott egy koporsót dücsös [díszes] koporsóírással. Ez a császár szintén elébb [előbb, korábban] úgymint 1650. eszt.[endő] nyilvánvaló írással jóváhagyá¹⁴⁵ a Krisztus¹⁴⁶ hitét, és attól fogván [fogva] [az] 1664. eszt.[endeig] 100 000-nél többen felvévék [felvették] azt; a Schall Ádám [Adam Schall]¹⁴⁷ nevű [nevű] jezsuitát megint mandarinussá

¹³³ Írásjegyük.

¹³⁴ Írásjegyük.

¹³⁵ Az eredeti szövegben: eszelőssgek (nyomdai és értelmi hiba). BERTALANFFI (1757) 910.

¹³⁶ Az eredeti szövegben: minnyájon (véltetően nyomdahiba, esetleg tollhiba). BERTALANFFI (1757) 910.

¹³⁷ Az eredeti szövegben: him váras (véltetően nyomdahiba). BERTALANFFI (1757) 910.

¹³⁸ Az eredeti szövegben: ürüggyel (véltetően nyomdahiba). BERTALANFFI (1757) 910.

¹³⁹ Az eredeti szövegben: Pithagorásnak. BERTALANFFI (1757) 911.

¹⁴⁰ Az eredeti szövegben: tévelgésében. BERTALANFFI (1757) 911.

¹⁴¹ Az eredeti szövegben: Pock Jósef. BERTALANFFI (1757) 911. Nem egyértelműen azonosítható személy, esetleg Johann Joseph Pockh (1675-1735) osztrák hivatalnok és jogászról lehet szó.

¹⁴² Matteo Ricci (1552-1610) itáliai jezsuita szerzetes, a kínai kereszténység egyik legfontosabb alakja.

¹⁴³ Nicolo Langobardo (1559-1654) szicíliai jezsuita szerzetes, aki Kínában tevékenykedett.

¹⁴⁴ Shunzi (1638-1661, ur. 1643-1661), a Qing-dinasztia egyik uralkodója.

¹⁴⁵ Az eredeti szövegben: javá hagyá (véltetően nyomdahiba). BERTALANFFI (1757) 912.

¹⁴⁶ Az eredeti szövegben: kristus (nyomdahiba). BERTALANFFI (1757) 912.

¹⁴⁷ Johann Adam Schall von Bell (1592-1666) Kínában tevékenykedő német jezsuita szerzetes.

[mandarinná], avagy főudvarnokká tette az említett császár: de nem igen sokáig tartott Kínában a keresztény dolgoknak ama szerencsés folyamattok [folyamatjuk]; mert midőn 1717. eszt.[endőben] a keresztények a Konfuciusz filozófusnak tiszteletéről való vetekedésért a császár előtt vádoltának; arra az egész birodalomban fővesztés [terhe] alatt megtiltatott a keresztyén [keresztény] hit: a jó császár halasztá, mégis azon végezésének [végzésének] bételjesítését, amíg a szentséges római pápa az ő küldetett követje által meg nem magyarázná azt, minémű tiszteletet adhassanak a keresztények is az említett [említett] Konfuciusz filozófusnak: most pedig már sokkal bátorságosabb Kínában a keresztyén [keresztény] hit; minekutána tudniillik 1753. eszt.[endőben] Emanuel József [José Manuel de Bragança]¹⁴⁸ lusitaniai [portugál] király egy kiváltképpen való követséggel megengesztelé annak császárát.

5.2.

XVII. Beszéd. Nagy Russziáról,¹⁴⁹ vagy Moszkóviáról,¹⁵⁰ vagyis Moszkaországról¹⁵¹

Moszkóvia a Moszkóvia nevű hercegségről,¹⁵² és abban [azon belül] azon [azonos] nevű [nevű] Moszva¹⁵³ fővárostól vette nevét. Nagy Russziának is mondatik az, Russus első fejedelméről; amint alább bővebben lesz a szó; s hogy a lengyel vörös Russziától megkülönböztessék, a sok hegyek és erdők miatt fekete Russziának is neveztetik. Más íróktól megint az abban sokáig tartó havakról fejez [fehér] Russzia a neve. A széle napnyugottól [napnyugattól] Ázsiáig 300 N. [négyzet]mérföld; a hossza ismét déltől északig 380 [négyzet]mérföld] de ha nagy Ázsiában Szibériával¹⁵⁴ együtt vétetik; mint ahogy is a Moszka cár¹⁵⁵ alatt vagyon, akkor már 1000 mérföldnél több lesz a hossza: napnyugottól [napnyugattól] Svécziával [Svédországgal], és Lengyelországgal; napkeletről nagy Tatárországgal; északról a fagyos tengerrel [Jeges-tengerrel]; délről pedig kis Tatárországgal határos; tizenegy a nevezetes folyója; úgymint 1. Rha, ki azután a Volga-tavon által folyván, Volgának neveztetik, és 72. szakadásokkal béesik [beesik] a Caspium-tengerbe [Kaszpi-tengerbe]; e tenger pedig láthatóképpen sehol¹⁵⁶ sincs összeaggatva [összeköttetésben] a nagy tengerrel. 2. Obius [Ob], ki Európát Ázsiától elválasztja, és beszakad [beszakad] a fagyos tengerbe [Jeges-tengerbe]. 3. Tanais, v. [vagy] Don, befoly [befolyik] Meotisz¹⁵⁷ mocsárba, mely a Fekete-tengerrel öszve van aggatva [össze van kötve]. 4. Dwina [Dvina],¹⁵⁸ befoly [befolyik] a Fehér-tengerbe¹⁵⁹ észak felől. 5. Boristhenes, most Dnyeper¹⁶⁰ befoly [befolyik] a Fekete-tengerbe. 6. Jenirski.

¹⁴⁸ José Manuel de Bragança (1714-1777, ur.: 1750-1777) Portugália királya.

¹⁴⁹ Az eredeti szövegben: Russia. BERTALANFFI (1757) 649.

¹⁵⁰ Az eredeti szövegben: Moscovia. BERTALANFFI (1757) 649.

¹⁵¹ Az eredeti szövegben: Moszka Országról. BERTALANFFI (1757) 649. Az eredeti írásmódok: Russia, Moscovia, Moszka Ország. Moszkaország, és nem Muszkaország a lakban szerepel a kifejezés. BERTALANFFI (1757) 649. A teljes beszéd forrása: BERTALANFFI (1757) 649-664.

¹⁵² Az eredeti szövegben: Hertzegségről. BERTALANFFI (1757) 649.

¹⁵³ Az eredeti szövegben: Moscovia. BERTALANFFI (1757) 649.

¹⁵⁴ Az eredeti szövegben: Sibériával. BERTALANFFI (1757) 649.

¹⁵⁵ Az eredeti szövegben: Czárus. BERTALANFFI (1757) 649.

¹⁵⁶ Az eredeti szövegben: Soholt. BERTALANFFI (1757) 650.

¹⁵⁷ Az eredeti szövegben: Moeotis (nyomdahiba), korabeli helyesírással Meotis. BERTALANFFI (1757) 650.

¹⁵⁸ Az eredeti szövegben: Duina (tollhiba vagy nyomdahiba). BERTALANFFI (1757) 650.

¹⁵⁹ Az eredeti szövegben: fejez-tengerbe. BERTALANFFI (1757) 650.

¹⁶⁰ Az eredeti szövegben: Dnieper. BERTALANFFI (1757) 650.

[Jenyiszej?]. 7.Pecsora.¹⁶¹ 8. Moszkva.¹⁶² 9.Káma.¹⁶³ 10.Don.¹⁶⁴ 11.Oka.¹⁶⁵ Sok tavai is vannak Moszkóviaországoknak; legnevezetesebb a Ladoga és Onyega¹⁶⁶ névű [nevű], mert az elsőnek a hossza 36 N. [négyzet]mér föld, a széle 24 [négyzetmér föld], a másik [az Onyega-tó] némileg kisebb. A tengere¹⁶⁷ megint kettő, úgymint a fagyos [Jeges-tenger]. és abból Laponniában [Lappföldön] a messze beszakadó [beszakadó] Fehér-tenger.

Moszkóvia négy részre osztatik; úgymint napnyugotira [napnyugatira], napkeletire, Moszkóviai Tatárországra, és Moszkóviai Lappóniára [Moszkóviai Lappföldre]. A napnyugotiban [napnyugatiban] 23 külön-különféle [külön-különféle] tartomány számláltatik; úgymint 1.A Pleskoviai Hercegség, Pecur¹⁶⁸ kereskedővárossal, ismét Pleskov¹⁶⁹ nagy erősséggel [erődítménnyel], azon tó mellett, melyből a Pleskov folyó¹⁷⁰ kifoly, e helynél 1500. eszt.[endőben]: a livóniai szentelt vitézeknek főmestere, 1200 katonáival a moszka cárt éppen 130 000 emberével egyetemben jól megverte. 2.A Novgorodi¹⁷¹ Hercegség Neugrad¹⁷² vagy Novgorod nagy, szép, erős, és gazdag kereskedővárossal; s midőn az 1477. esztendőben Basilovics János [Ivan III Vasil'evič Velikij, III. (Nagy) Iván (1440-1505, ur. 1462-1505)], a litvániai herceget megvervén, feldúlta; arra 300 szekeren viteti¹⁷³ vala el az ezüstét [ezüstjét] és aranyát. 3.A Tver,¹⁷⁴ vagy Tveriai tartomány, azon [azonos] névű [nevű] nagy püspöki várossal. 4.Reschow,¹⁷⁵ vagy Rescoviai tartomány azon [azonos] névű [nevű] várossal, melynek ő szükséges oltalmára két favára van. 5.A Bielski, vagy Bielkiai tartomány, hasonló névű [nevű] várossal. 6.A Smolenskoj [Szmolenszki] Hercegség Lengyelország felől, mely erdővel, és hegyekkel teli, van azon [azonos] névű [nevű] püspöki erős városa, jó vára is mocsár között: ezt a hercegséget a lengyelekkel való sok véres verekedés után 1686. eszt. [endőben] magok alá vették, a Moszkoviták.¹⁷⁶ 7.A Severieni Hercegség, Novgorod. Sevierski erős várossal a Dezna folyó mellett. 8.A a Czernikoviai [Csernyigovi] Hercegség azon [azonos] névű [nevű] erős várossal. 9.A Worotini¹⁷⁷ Hercegség [azonos] névű [nevű] erős fővárossal és erősséggel [erődítménnyel]. 10.A Rezani, vagy Resani [Rjazanyi] Hercegség [az] Oka folyó mellett, mely igen népes, gyümölcsös; van azon [azonos] névű [nevű] érseki városa; a midőn azon várost a tatár 1568. eszt. [endőben] elpusztította volna, ahelyett épült fel azután a Presla-Resanski nevű város azon Oka folyó mellett. 11.A Pole névű [nevű] tartomány a Czircassiai Tatárországhoz, melly többnyire puszta. 12.Pole mellett a Morduai [Mordvinföldi] tartomány, minden jelesebb város nélkül. 13.A Nisinovgorodi [Nyizsnyij Novgorod-i] vagy Alsó Novgorodi Hercegség, melyben van Nisi-Novgorodek [Nyizsnyij Novgorod] városa magas [magas] kösziklán erős várral. 14.A Wolodimieri [Vlagyimiri] Hercegség; a Clesma [Kljazma] folyó mellett azon [azonos] névű [nevű] és hajdon [hajdani] hercegi várossal, amíg tudniillik a

¹⁶¹ Az eredeti szövegben: Pezora (tollhiba). BERTALANFFI (1757) 650.

¹⁶² Az eredeti szövegben: Musqva (tollhiba). BERTALANFFI (1757) 650.

¹⁶³ Az eredeti szövegben: Kama. BERTALANFFI (1757) 650.

¹⁶⁴ Az eredeti szövegben: Donicz (tollhiba). BERTALANFFI (1757) 650.

¹⁶⁵ Az eredeti szövegben: Occa. (Latinos alak). BERTALANFFI (1757) 650.

¹⁶⁶ Az eredeti szövegben: Onega. BERTALANFFI (1757) 650.

¹⁶⁷ Az eredeti szövegben: tengerre. BERTALANFFI (1757) 650.

¹⁶⁸ Az eredeti szövegben: Petzur BERTALANFFI (1757) 650.

¹⁶⁹ Az eredeti szövegben: Pleskow. BERTALANFFI (1757) 650.

¹⁷⁰ Az eredeti szövegben: Pleskow foló (nyomdahiba). BERTALANFFI (1757) 650.

¹⁷¹ Az eredeti szövegben: Novgoródi (nyomdahiba). BERTALANFFI (1757) 651.

¹⁷² Német megnevezés.

¹⁷³ Az eredeti szövegben: vitteti (nyomdahiba). BERTALANFFI (1757) 651.

¹⁷⁴ Az eredeti szövegben: Twer (németes írásmód). BERTALANFFI (1757) 651.

¹⁷⁵ Német megnevezés.

¹⁷⁶ Az eredeti szövegben: Moscoviták. BERTALANFFI (1757) 651.

¹⁷⁷ Német megnevezés.

russziai herceg Moszkva¹⁷⁸ városában nem kezdett el lakni; e hercegség igen gyümölcsös, mézzel is bővelkedik. 15.A Susdali [Szuzdali] Hercegség azon [azonos] névű [nevű] püspöki várossal. 16.A Moscoviai [Moszkvai] Hercegség, melyben 1300. eszt.[endőben] Dániel [Daniil Aleksandrovič Vlagyimir (1261-1303, ur. 1283-1303)]¹⁷⁹ herceg [a] Moscu [Moszkva] folyó mellett ama híres Moszkva fővárost felállatá [felállítá]; most az a Czarusnak¹⁸⁰ [cárnak], vagy császárnak, és a pátriárkának¹⁸¹ lakóhelye; jól meg van erősítve; és 3 N. [négyzet]mérföldnyi területje¹⁸² lévén számlál 40 500 világi házakat (melyek közül 1712. eszt. [endőben] 20 000 elégett) és 500 templomokat. További 4 [négy] részre osztatik, és minden része ismét külön meg van erősítve. Az első része Kitaigorodnak [Kitaj-gorod]¹⁸³ mondatik. A második része, amelyben a cár lakik Czargorodnak [Cargorodnak].¹⁸⁴ A harmadik Skorodomnak [Szkorodomnak].¹⁸⁵ A negyedik Strelicza-Slobodának [Sztreleckaja Szlobodának]¹⁸⁶ 17. A roskowi [rosztovi]¹⁸⁷ tartomány azon [azonos] névű [nevű] várossal. 18. A jeroslavi [jaroszlavl] tartomány, mely a cár második fiának öröksége, kik tudniillik az országlásra nem juthatnak. Van abban Jarosláv [Jaroszlavl] 40 000 polgárt számláló nagy város, ismét Castronovogord [Kostroma], és Uglitz [Uglič], jó két városok, erős várokkal [várakkal]. 19.A Biele-Jezero [Bjeloozero] nevű tartomány, [az] Ilmen [Ilmeny] tó mellett azon [azonos] névű [nevű] várossal. 20.A wologdai [vologdai] hercegség [az] Onega [Onyega] tó mellett azon [azonos] névű [nevű] püspöki várossal és várral. 21.A cargapoli [Kargapoli] tartomány, a Fejér-tenger [Fehér-tenger] mellett azon [azonos] névű [nevű] várossal. 22.A dwina [dvina] tartomány a Fejér-tenger [Fehér-tenger] mellett, melynek fővárosa Archangyalnak [Arhangelszknak], vagy Sz.[Szent] Mihály Archangyalnak [arkangyalnak]¹⁸⁸ neveztetik; fekszik a Dwina [Dvina] folyó mellett, ahol az a Fejér-tengerbe [Fehér-tengerbe] béönti magát; van kikötőhelye és nagy kereskedése [kereskedelme]. 23.A Krajnai, vagy Okrainai (!) [Ukrajnai] és Worotin [Vorotin]¹⁸⁹ Hercegségek, Mordua [Mordvinföld, Mordovia] és Kis Tatárország között, alig emlékeztre méltók.

¹⁷⁸ Az eredeti szövegben: Moscu. BERTALANFFI (1757) 652.

¹⁷⁹ A Moszkvai Fejedelemség első uralkodója.

¹⁸⁰ A cárra (az uralkodóra) utaló szó említése esetén a továbbiakban a nagyszámú említés miatt a modern szóalakot használjuk.

¹⁸¹ Az eredeti szövegben: Pátriárkának. BERTALANFFI (1757) 652.

¹⁸² Az eredeti szövegben: kerülettye. BERTALANFFI (1757) 652.

¹⁸³ Kitaj-gorod, azaz oroszul 'Kína város,' kínaiak városa, kínainegyed. Megjegyzendő, hogy a kitaj inkább talán csak a modern oroszban jelent kínait, de ez nem kellően eldöntött kérdés. Van olyan elgondolás, hogy az ottani (ismeretlen eredetű) kereskedő lakosság pigmentáltabb bőrszíne miatt kapta a nevét. Más vélekedés szerint a 'kita' a lapszó copfot, vagy rúd alakú csapolást jelentett. A sajátos csapolást (amely olyasmis lehetett, mint ma például a fecskefarok csapolás) erődítmények építésekor alkalmazták. Ma Kitaj-Gorod Moszkva közepén, a Kreml mellett található.

¹⁸⁴ Cargorod (Cárváros, cári város/rész/), jelenleg a Kreml negyed Moszkvában. Nem keverendő Cargrad-dal, (a görögben Basilij-polis) amely Konstantinápoly neve a különféle szláv nyelveken.

¹⁸⁵ A Skorodom (skoro dom, 'faház'), magyarosan Szkorodom az ejtése, két etimológiát is hordoz. Az egyik szerint a korabeli városnegyed fából készült falai hamar épültek fel. A másik elképzelés szerint a rossz anyagból készült házak gyakran felgyulladtak a történelem során, és a negyed innen kapta a nevét.

¹⁸⁶ Streleckaja Sloboda, 1610 óta Moszkva városnegyede. A sztrelecek orosz gyalogoskatonák, a bojárok alatt foglaltak társadalmilag helyet. A helynév az általuk lakott szabad helyet, városnegyedet jelzi. (Lásd a magyar hajdúvárosokat, vagy Szentkirályszabadját, ahol a szent király szabadjai a jogszerző katonák voltak).

¹⁸⁷ Valószínűleg Rosztovról van szó.

¹⁸⁸ Mihály arkangyal a főangyalok egyike, a mennyieseregek fejedelme, vezére, az egyház védelmezője. A római katolikus hit szerint a haldoklók oltalmazója, aki átvezeti őket a másvilágra, ő teszi mérlegre jó- és rossz cselekedeteiket. Az utolsó pillanatig harcol a lelkekért. Nevét Magyarországon is őrzik kisebb helynevek (Szentmihály). A királyok és egyéb uralkodók védőszentje, a hívő lelkek védelmezője, aki ellenáll a gonosz léleknek. Kultusza kezdetben Konstantinápolyban volt, a Bizánci Birodalom védőszentje is volt, ez is megalapozta kedveltségét az orosz ortodox egyházban.

¹⁸⁹ Kaluga mellett, az Oka folyó közelében feküdt a Vorotin Hercegség.

A napkeleti Moszkóviában van: 1.A juhorski, vagy jugriai [Jugorai] tartomány, a Fejértenger [Fehér-tenger] felől Juhora [Jugora] várossal. 2.A petzori [pecsorai] tartomány fagyos tenger [Jeges-tenger] és a Riphaei havasok¹⁹⁰ azon [azonos] névű [nevű] várossal. A condinski vagy condorai [kondai]¹⁹¹ tartomány Petzora [Pecsora] alatt; hegyekkel és erdőkkel teli az; lakói pedig többnyire bálványozók, és szokott adóikat drága bőrökkel fizetik meg a cárnak. 4.A permski, vagy prema [permi] tartomány fekszik Condinski [Konda] alatt, melynek Permszki-Weliki [Perm' Velikaja] a püspöki városa, a lakói lovak helyett ebekkel hordatják a terheiket. 5.Az Oustiughi, vagy Ustiungai tartomány azon [azonos] névű [nevű] kereskedővárossal [a] Dwina [Dvina] folyó mellett. 6.A Wiadski, vagy Viaski Hercegség azon [azonos] névű [nevű] várossal. 7.A Czeremissi [Cseremiszföld]¹⁹² névű [nevű] tatároknak tartománya. [A] Volga folyó körül határos ez Astrakan [Asztrahán], Bolgária [Volgai Bolgárország] és Cásán [Kazany] országokkal. E tatárok pedig többnyire Mahometet [Mohamedet] követik, de a cárnak adóznak, és a Volga folyón túl¹⁹³ a sok széna kaszásoktól Logori, vagy Logowoy a nevek [nevük]. Innét megint a sok hegyekről Nagornaiaknak¹⁹⁴ neveztetnek.

A harmadik részben; úgymint a Moszkóviái Tatárországban Ázsiának¹⁹⁵ határán, van 1. Astrakan [Asztrahán] országa [a] Volga folyó körül, határos az a Kalmuki [Kalmüki] Tatárországgal a Rosdori-Donski Cosakusoknak [rosztovi-doni kozákoknak] Pole névű [nevű] tartományával, Bolgáriával [Bulgáriával], a circasiai [cserkesz] tatársággal, és a Caspium-tengerrel [Kaszpi-tengerrel]: Basilides János [Ivan IV Vasilevič Groznyj, azaz Rettegett Iván (1530-1587, ur. 1547-1587 cárként, 1533 és 1547 között moszkvai nagyfejedelem) moszkóviái herceg [moszkvai nagyfejedelem] kiverte a kis tatárokat az Astrakan [Asztrahán] névű fővárosából, ismét Selimus [II. Szelim oszmán szultán és kalifa (1524-1574, ur. 1566-1574)] török császár 325 000 lovasinak [lovasainak], 3 000 janicsárjainak,¹⁹⁶ és 150 hadihajójának kárával ostromolja¹⁹⁷ vala azt: fekszik pedig azon város [a] Volga folyónak karja mellett egy szép szigeten: híres az erősségéről [erődjéről], és a sokadalmairól¹⁹⁸ [vásáraitól], melyeken az örmények, perzsák¹⁹⁹ & e. [és egyebek, et cetera] sok drágaköveket, s gyöngyeket [gyöngyöket] [bocsátanak áruba], a moszkoviták a Busin névű hegyről sok sót, amint sok drága bőröket is áruba bocsátanak. Astrakan [Asztrahán] országba terem ama Zoophita,²⁰⁰ vagy Boránecz [baranec]²⁰¹ névű [nevű] fű; vagyis inkább a bányához igen hasonló földi töknek²⁰² neme is, mely a körüle való fűnek megemésztéséből nevededik [növekedik], és leszakasztván, vért bocsát ki magából, amint is a farkasoknak igen kedves falatjuk [falatjuk]²⁰³ az. 2.A Bolgária [Volgai Bolgárország] vagy Bolgau²⁰⁴ névű [nevű] ország Astrakannal [Asztrahánnal] határos,

¹⁹⁰ Nem beazonosítható hegy és város.

¹⁹¹ Jelenleg Kondai járás, Kondinskij Rajon.

¹⁹² Jelenlegi neve Mariföld, vagy Mari köztársaság a cseremiszek másik népneve, a mari után.

¹⁹³ Az eredeti szövegben: folyóntól (tollhiba). BERTALANFFI (1757) 654.

¹⁹⁴ Nagorno oroszul hegyi, vö.: hegyi cseremiszek.

¹⁹⁵ Az eredeti szövegben: Asiának (latinos szóalak). BERTALANFFI (1757) 654.

¹⁹⁶ Az eredeti szövegben: Jantsárinak. BERTALANFFI (1757) 654.

¹⁹⁷ Az eredeti szövegben: ostromlya (tollhiba). BERTALANFFI (1757) 654.

¹⁹⁸ Az eredeti szövegben: sokadalmiról. BERTALANFFI (1757) 654.

¹⁹⁹ Az eredeti szövegben: Persák. BERTALANFFI (1757) 654.

²⁰⁰ Állat alakú növény (például korall, vagy tengeri liliom), vagy állathoz hasonló növény.

²⁰¹ Baranec obyknovennij (*huperzia selago*), részegkorpafű.

²⁰² Földi tök (*Bryonia alba*), gyökere miatt gyűjtött tökféle, egyúttal gyógynövény, amelyet a népi gyógyászat használ fel.

²⁰³ Az eredeti szövegben: falattyok. BERTALANFFI (1757) 655.

²⁰⁴ Német elnevezés.

és a nevezetes városi [városai] Bolgar,²⁰⁵ és Szamara.²⁰⁶ 3.A Casan [Kazany] névű [nevű] ország, fekszik Kám [Káma] folyó körül, Ceremissa [Cseremiszföld], s Viatska [Vjatka] föld]²⁰⁷ tartományok, és Bolgáriaország [Volgai Bolgárország] között; ennek hajdon [hajdan] a tatárokkal egybeszövetkezett tulajdon [saját] királyai voltak; azután adó alá veté [vetette] őket [őket] Basilius [Vasilij III Ivanovič, azaz III. Vasilij (1479-1533), ur. 1505-1533] moszkva herceg [moszkvai nagyfejedelem]; azon nagy adót pedig nem tűrvén a nép 1508. eszt. [endőben] feltámadta; és egész Moszkóviát [a Moszkvai Nagyfejedelemséget] ellepven, abból éppen 800 000 embert elvitt fogságba; de Basilides János [Ivan IV Vasilevič Groznyj, azaz Rettegett Iván (1530-1587, ur. 1547-1587 cárként, 1533 és 1547 között moszkvai nagyfejedelem] 1552. eszt.[endőben] ismét az ő birtoka alá vetette azon országot. A legjelesebb városa annak szintén Casan [Kazany] névű [nevű]. 4. Szibéria²⁰⁸ ország nagy Ázsiában [az] Obyus²⁰⁹ [Ob] folyó mellett leginkább talátnak a drága szőrű és bőrű vadállatok; ezért a halálra méltó rabok Moszkóviából [a Moszkvai Nagyfejedelemségből] oda küldetnek megérdemlett büntetésekül [büntetésükül] számkivetésbe; hogy azon vadokat [vadakat] fogják,²¹⁰ s öljék, s azoknak bőréből esztendőnként bizonyos adót adjanak. A legnevezetesebb városi [városai] Szibériának Tobolska [Tobolszk], Tumen [Tyumeny], Sibir, Pohem. 5.A Samoyeden [Szamojéd] föld a fagyos tenger [Jeges-tenger] mellett [fekszik], melynek lakói mind törpék. 6.A Bascatir, vagy Besegert névű tartomány Szibéria mellett Pascaur várossal &c. [et cetera, és így tovább].

A negyedik részében Moszkóviának [a Moszkvai Nagyfejedelemségnek], úgymint a Moszkóviái Lappóniában [Moszkóviái Lappföldön] a Fejér-tenger [Fehér-tenger] felett a Sveciai Lappóniának [a svéd Lappföldnek] határain három a tartomány. 1.Muremanskoy Leporin D. Leporia Maritima.²¹¹ [Murmanszki terület] Kola kereskedővárossal. 2.Terskoy Leporie, D. Leporia Tera²¹² Warsiga [Varzuga] várossal a Fejér-tenger [Fehér-tenger] mellett. 3.Moreskoy Leporie. D. Leporie Grandvicensis,²¹³ Ombay (!), és Randalax (!) két kis városokkal.

Moszkóvia [a Moszkvai Nagyfejedelemség] és Szibéria felett a fagyos tengerben [Jeges-tengerben] fekszik a Nova Zembla [Novaja Zemlja] névű [nevű] sziget, ezt a 16. Seculumban [században] feltalálták [felfedezték] a hollandusok: de nem bizonyos az még, ha nincsen²¹⁴ összeveggatva [összeköttetésben] Szibériával, a lakói annak éktelenek [idomtalanok], s törpék, kik a Napot s holdot [Holdat] imádják; ruházot [ruházat] helyett barombőrökkel [állatbőrökkel], és madarak tollaival fődik be magukat.

²⁰⁵ Jelenleg 8200 fős kistelepülés Tatárföldön, 1917 és 1935 között Szpasszkoje, Szpasszkoje neven, később 1935 és 1991 között Kujbisev néven is ismert.

²⁰⁶ Szamara, az Oroszországi Föderáció hatodik legnagyobb városa a Volga-könyökben, lakosság száma 2024-ben 1 160 000 körüli, az elővárosokkal 2 705 000 fő. A szovjet időszakban Kujbisev volt a neve, Bolgarhoz hasonlóan. A lakosság 90%-a orosz, 3,6%-a tatár etnikumú. Nem keverendő az iraki Szamarrával.

²⁰⁷ A részben bizonytalan történetű és önkormányzatisága mértékében az orosz forrásokban vitatott Vjatka föld a mai Kirovi Területen fekszik.

²⁰⁸ Az eredeti szövegben: Siberia. BERTALANFFI (1757) 655.

²⁰⁹ Latinus elnevezés.

²¹⁰ Megfogják, elfogják értelemben.

²¹¹ Latin megnevezés.

²¹² Latin megnevezés.

²¹³ Latin megnevezés.

²¹⁴ Az eredeti szövegben: nintsé (tollhiba). Bertalanffi (1757) 656.

I.cikkely Moszkóviaországának eredetéről²¹⁵

Krisztusnak 550. eszt.[endeje] táján három dalmáciai,²¹⁶ vagy horvát²¹⁷ testvérek, úgymint Csechus, Lechus, és Russus nagy táborral honukból²¹⁸ kiköltözvén, észak felé vették útjukat, és az északi tartományokat pusztának találván, ki-ki a népével egyetemben azok közül egyben letelepedett, melyek is azután tőlek [tőlük] vették az ő neveket [nevüket]; úgymint Csehország Csechustól; Lengyelország Lechustól; nagy Russzia Russustól: azon időtől fogván azután Russzia sok²¹⁹ kiskirályok, vagy hercegek között²²⁰ osztatott el, mely osztásra nem kevés üstök (!) vonások is következtek; valamig [valameddig] Wolodimirus [Vladimir I Svjatoslavič, I (Szent) Vlagyimir (956-1015, ur. 978-1015)] a két testvérének holta után 989. eszt. [endő] táján egyedül maga Russziának urává nem lőn; s ez Basilius görög császárnak szorgalmaztatására²²¹ a keresztény hitet felvévé [felvette], és magát Basiliusnak kereszteltette; mire azután Leo kijevi²²² metropolita a russzai²²³ népet is megtéríti vala, azon csudával [csodával] tudniillik; hogy a Sz. Evangéliom [Szent Evangélium] a tűzbe vettétvén, el nem égett. Wolodomirus [Vladimir I Svjatoslavič, I (Szent) Vlagyimir (956-1015, ur. 978-1015)] után II. Györgyig [Georgij Vsevolodovič (1186-1238), ur. 1212-1216] a 14 következett russzai hercegek sokat megharcoltak, hol a görög [bizánci] császárokkal, hol önnön magok [önnön maguk] között is, valamig [valamint] 1237 eszt. [endő] táján a Batto [Batu] névű [nevű] tatár Chám [kán]²²⁴ György második herceget meg nem ölé, és egész Russziát a maga adója alá nem veté; ez meglévén azután a tatárok rendelének annak egymás után 10 fejedelmeket, kik közül Daniel [Daniil Aleksandrovič, I. (Szent) Dániel (1261-1303) ur. 1263-1303] russzai herceg Moszkva²²⁵ városában állhatatas [állandó] lakását vévén [vevén], első akart nagyhercegnek,²²⁶ vagy cárnak neveztetni. Danieltől [Daniil Aleksandrovič, I. (Szent) Dániel (1261-1303) ur. 1263-1303] számlálván 7 russzai hercegek voltak Basilovics Jánosig [Ivan III Vasil'evič Velikij, III. (Nagy) Iván (1440-1505, ur. 1462-1505)]: ki 1477. eszt. [endő] táján Russziát mind a tatár, mind a lengyel birtok alól teljesen felszabadítá: az pedig igen csudálandó [csodálandó] ezen hercegeben, hogy jól lehet egymás után két felesége lőtt légyen, úgy mint előszer [először] a twereni [tveri] hercegnek leánya, Mária; ismét [majd ezután] Sofia [Sophia Palaiologa/Palaiologina (1449-1503), XI. Konstantinos, az utolsó bizánci császár unokahúga] Emanuel [II. (Palaiologos) Manuél (1350-1421) ur. 1391-1425] görög [bizánci] császár unokája, melyekkel gyermekei is voltak, mégis utoljára [végül] elannyira irtózott az asszonyi állattól,²²⁷ hogyha valamely asszony szemei eleibe [színe elé] méne [ment], annak hatásra legotton egészen elhalaványodott [elsápadt], s elájult légyen; hihető [hihetőleg] nem kevés kárával tapasztalta ő azt; hogy az asszonyállat akár szeressen, akár gyűlöljön, csaknem mindenkor ártalomra vagon. Továbbá ezen Basilovics Jánostól [Ivan III Vasil'evič Velikij,

²¹⁵ BERTALANFFI (1757) 657-660.

²¹⁶ Az eredeti szövegben: Dalmatiai. BERTALANFFI (1757) 657.

²¹⁷ Az eredeti szövegben: Horváth. BERTALANFFI (1757) 657.

²¹⁸ Az eredeti szövegben: honyokból. BERTALANFFI (1757) 657.

²¹⁹ Az eredeti szövegben: tsudával. BERTALANFFI (1757) 657.

²²⁰ Az eredeti szövegben: közzé. BERTALANFFI (1757) 657.

²²¹ Az eredeti szövegben: szorgalmaztatására. BERTALANFFI (1757) 657.

²²² Az eredeti szövegben: Kiowienskiai. BERTALANFFI (1757) 657.

²²³ Az eredeti szövegben: Russzai. BERTALANFFI (1757) 657.

²²⁴ Batu (1207-1256) mongol kán, az Arany Horda első kánja.

²²⁵ Az eredeti szövegben: Moscovia. BERTALANFFI (1757) 657.

²²⁶ Az eredeti szövegben: Nagy Hertzeg. BERTALANFFI (1757) 658.

²²⁷ Az eredeti szövegben: Asszonyi állat. BERTALANFFI (1757) 658. Az asszonyi állat jelentése: asszonyi állapotban lévő személy.

III. (Nagy) Iván (1440-1505, ur. 1462-1505] kezdvén, a Zuski nevű Basilovicsig²²⁸ [Vasilij IV Ivanovič Šujksij, IV. Vaszilij (1552-1612), ur. 1606-1610] 8 orosz hercegek voltak. S midőn Sigmond III. [III. (Vasa) Zsigmond (1566-1632), ur. 1587-1632] lengyel király említett Zuski Basilovicsot [Vasilij IV Ivanovič Šujksij, IV. Vaszilij (1552-1612), ur. 1606-1610] harccal meggyőző [legyőzte] s megfogá [elfogta]; arra 1610. eszt.[endőben] a fia, Vladislaus²²⁹ [IV. (Vasa) Ulászló (1595-1648), ur. 1632-1648 lengyel, litván, és svéd király] hivatott a Russzai Birodalomra; de egy esztendő múlva ismét abból kivetttén, azon bosszúságos elmentében Russziában szertelen sok égetéseket és rablásokat követtetett el az ő lengyel hada által; mely dolog is azután új taplója volt a Russzia, és a Lengyelország között lévő sok véres harcoknak. Vladislaus után, János [Ivan V, V. Iván (1666-1696), ur. 1682-1696, betegsége okán a hatalmat nővére, Sofja Aleksejevna, és féltestvére],²³⁰ és Nagy Péterig [Pjotr I, I. (Nagy) Péter (1672-1725), ur. 1682-1725)]²³¹ három orosz hercegek következtek; s minek utána azok közül a harmadik, úgymint Fedor Alexiovics [Fjodor III, Fjodor Aleksejevič Romanov, III. Fjodor (1661-1682), ur. 1676-1682] a török ellen való szerencsés harc után (melyben egyszerre 40 000 törököt levága [levágott]) a religiónak [vallásnak] újításáért Mária Eufrosina [Eufrozina] lengyel feleségével 1685. eszt.[endő] táján méreggel (amint némelyek vélik) megéttet²³² volna; arra, a sok vérontás után (melyet Sofia, Fedornak húga azzal szerzett, hogy a bátyjának temetése alatt a katonákat [katonákat] is mérge pálinkával [pálinkával] el akará vesztetni) végezetre [végezetül] a vitézeknek egyenlő szavával²³³ [szavazatával] János és Péter, Fedor Alexiovicsnak²³⁴ [Fjodor III, Fjodor Aleksejevič Romanov, III. Fjodor (1661-1682), ur. 1676-1682] mostohafiai választatnak cárokká; de János a kormányra alkalmatlan lévén, Péter [az] 1696. eszt.[endőben] maga egyedül kezdett országolni; és utoljára²³⁵ úgymint 1721. eszt. [endőben] a cárnak, vagy orosz császárnak nevét is felvevé: békeséges birodalmot [birodalmat] szeretett volna ő minden szomszédival [szomszédaival]; de midőn Leopold [I. (Habsburg) Lipót német-római császár, osztrák, magyar, és cseh király (1640-1705), ur. 1657-1705] császár által a török ellen vele szövetséget vetett [kötött]; arra ő a tatárok ellen sok jeles diadalmokkal [diadalmakkal] többször is kitámadott; főképpen 1695 és [16]96. eszt. [endőkben] ez meglévén, azután három főtisztjeivel, és 300 különb-különbféle késérőkkel [kísérőkkel] útnak indulván, Borussziát [Borussziát],²³⁶ Dániát, Hollandiát, Francia,²³⁷ Német, és Lengyelországot meglátogatta, és megtérvén, az akkor még vadabb népének csinosítására²³⁸ az említett országokból mindenféle tudományú, és mesterségű jeles embereket magával bevitt [bevitt] azután ismét 1700. eszt.[endőben] a svékusokkal²³⁹ [svédekkel] kezdi vala el a sok

²²⁸ Ebben a részben a korábbi Basilovics alakot Basilovitz formában használja. Magunk nem kívántuk az amúgy sem egyszerű nyelvhasználatú szöveget tovább bonyolítani.

²²⁹ Az eredeti szövegben: Uladislaus (nyomdahiba). BERTALANFFI (1757) 659.

²³⁰ Betegsége okán a hatalmat nővére, Sofja Aleksejevna, és féltestvére, a későbbi Péter cár gyakorolták.

²³¹ Az eredeti szövegben: nagy Péterig. BERTALANFFI (1757) 659. I. (Nagy) Péter cár életére: SEMJONOVA (1988) [1982].

²³² A 'méreggel megéttetni' jelentése: megmérgezni.

²³³ Az eredeti szövegben: szóvával. BERTALANFFI (1757) 659.

²³⁴ Ebben a részben a korábbi Alexiovics alakot Alexiovitz formában használja. Magunk nem kívántuk az amúgy sem egyszerű nyelvhasználatú szöveget tovább bonyolítani.

²³⁵ Az eredeti szövegben: utólyára. BERTALANFFI (1757) 659.

²³⁶ Borussia Prussia, a az Poroszország latin neve.

²³⁷ Az eredeti szövegben: Francia. BERTALANFFI (1757) 660.

²³⁸ Az eredeti szövegben: tsinosítására. BERTALANFFI (1757) 660.

²³⁹ Az eredeti szövegben: Svecusokkal. BERTALANFFI (1757) 660.

évtizedes harcokat; és utoljára egész Livoniát [Lívföldet]²⁴⁰ Finnóniát²⁴¹ [Finnországot], és Ingridát²⁴² [Inkeriföldet], elfoglalta & c. [et cetera, és így tovább]. 1725. eszt.[endőben] kimúlván, Katalin [Jekaterina I, I. (Nagy) Katalin (1684-1727), ur. 1725-1727]²⁴³ feleségének adá által a birodalmat; ez ismét 1727. eszt.[endőben] Péter II [Pjotr II, II. Péter (1715-1730), ur. 1727-1730] úgymint I. (Nagy) Péter unokájának; ettől megint Annára [Anna (1693-1740), ur. 1730-1740] III. Jánosnak és I. Péter testvérének leányára, úgymint Fridrik [Friedrich] curlandiai hercegnek özvegyére marada; ettől is végezetre Petrovna névű [nevű] Erzsébetre szállottm, mely 1741. eszt. [esztendő] fogván egész mostanig [1757] országol; utána (de ugyan az ő szabad választásából) országlandó leszen Károly Ulrik holstein-gottropi herceg.²⁴⁴

II.cikkely Russziának kormányozásáról²⁴⁵

A Russziai Birodalom igaz [igazi/valódi] monarchia, vagy egyedül való országolás, mert a cárokhoz képest minden rendek különbözés [megkülönböztetés] nélkül merő szolgálai állapottal [állapotban] vannak; mindazonáltal azok között ez a különbség; tudniillik; hogy a cár után vannak mindjárt a knyázok,²⁴⁶ avagy a russziai hercegek; ezeket követik a sinbojárak [synbojar, bojárfiak, azaz nemesifjak], azaz a nemeseknek fiai, kik is nagy számmal vannak Russziában, ezek után ismét jönnek a gosenek,²⁴⁷ avagy a russziai kalmárok és kereskedők; más polgárok, s parasztok pedig alig vannak valami tekintetben [tekintetben]: a tisztségnek méltóságáért pedig sokszor nagyobb tekintetű [tekintetű] a sinbojár, hogysen a knyáz. S jóllehet hajdon [hajdan] Russziában az erősebbé vala az igazság;²⁴⁸ de már most az is szépszerrel kiszolgáltatik; avégre az egész országban 32 kamara és cancellária széjjelrendeltetett.²⁴⁹ A patriarcháknak²⁵⁰ is az egyházi dolgoknak jó folytatására három a különböző törvényszéke. Efelett [emellett] a vajvodák²⁵¹ is, kik a cárnak helytartói, a russziai tartományoknak kormányozásában, mindenkoron bizonyos bírói hatalommal vannak az igazságnak illendő kiszolgáltatására.

A jövedelme a cárnak egynéhány [egynéhány] milliomra [millióra] megy, csak abból is; hogy szabadon adóztathatja a népet, amint Michaelovitz Elek [Michail Fjodorovič Romanov,

²⁴⁰ Livonia (latinos névalak) a mai Észt- és Lettországot jelenti.

²⁴¹ Latinos névalak.

²⁴² Inkeriföld nem rendelkezett önálló államisággal, most Oroszország európai részének észak-nyugati felében található. Korábban egy része cári orosz, észt, illetve svéd fennhatóság alatt is állott. A hazai történeti-etimológiai szótárirodalomban a szó nem szerepel, könnyen lehet, hogy ez az első előfordulása.

²⁴³ Az orosz történelem első női uralkodója.

²⁴⁴ Végül nem ő, hanem Ernst von Biron (1690-1772, ur. 1740. október 28. és november 20. között 24 napot, mint régens) követte a trónon. Bukása után Anna Leopoldovna (1718-1746, ur. 1740. november 20. és 1741. december 6., 1 év 16 napig, mint régens) követte. Ezzel egyidőben fia, VI. Iván azaz Ioann VI (1740-1764), ur. 1740. október 28.-1741. december 6.) nem volt megkoronázva, s bár névleg ő volt a cár, még a koronázás előtt trónfosztották. Erzsébet cárnő, azaz Elizavéta Petrovna Romanova (1709-1762), ur. 1741-1762 volt hatalmon a szöveg megjelenése idején.

²⁴⁵ BERTALANFFI (1757) 661-662.

²⁴⁶ Az eredeti szövegben: Kneesek. Knyázok, azaz hercegek. (Az orosz szó relatív ismertsége miatt a magyaros átírást alkalmazzuk). BERTALANFFI (1757) 660.

²⁴⁷ Nem beazonosítható a megfelelő orosz írásmód.

²⁴⁸ Az eredeti szövegben: igazság. BERTALANFFI (1757) 661.

²⁴⁹ Az eset a szétpontosítás (dekoncentráció) figyelemreméltó példája.

²⁵⁰ Az eredeti szövegben: Patriarkáknak. BERTALANFFI (1757) 661.

²⁵¹ Az eredeti szövegben: Wajvodák. Az oroszos szóalak: voevoda. A vajda hercegi kormányzó, illetve 1775-ig, a tartományok bevezetéséig a helyi önkormányzatok alárendelt szerve volt. BERTALANFFI (1757) 661.

azaz I. Mihály (1596-1645), ur. 1613-1645]²⁵² a jobbágyok jövedelmének ötödrészét vevé el adóul, mikor Smolensko [Szmolenszk] tartományért hadakozott.

A hajdani orosz hercegek 500 000 embert is néha táborba vivének; de minekutána I. Péter²⁵³ cár a német és a francia tábori szert béhozá [behozá], már azólta [azóta] Russzia kétszázezernél többet fel nem fegyverkeztet. Azon említett I. Péter szentelt vitézeket is szerzett Russziában Sz. [Szent] András apostolnak neve alatt; amint is a címerek²⁵⁴ [címerük] Sz. [Szent] Andrásnak kereszte [keresztje]; magának a cárnak címere pedig egy dupla sas, felemeltetett, de ki nem terjesztett szárnyokkal [szárnyakkal], és annak kettős²⁵⁵ feje felett 3 koronával.

III.cikkely Russziának vallásáról, termékenységéről, s népéről²⁵⁶

Némely íróknak vélekedéséből Sz. [Szent] András apostol első [elsőként] prédikálá²⁵⁷ [predikálta] Russziának a Krisztus²⁵⁸ hitét, de azután ismét a balványokhoz [bálványokhoz] fordult; valamig [valamint] Wolodimirus [Vladimir I Svjatoslavič, I (Szent) Vlagyimir (956-1015, ur. 978-1015)] fejedelem 987. eszt.[endőben] meg nem keresztelkedett, és a görög [bizánci] szerből a keresztény hitet újólag bé [be] nem plantálá [plántálá]: idővel pedig a nagy tudatlanságnak miatta, abba is sok tévelygések bészöktek [beszöktek]; főképpen, minthogy eleitől [elejétől] fogva Russziában az egyházi szolgák [a klérus] sem igen mélyen néztek az írásba; nagy pedig Russziában azoknak a számok [számuk]; van ám egy patriarcha, ki már nem függ a konstantinápolyi²⁵⁹ pátriárkától; 8 érsek;²⁶⁰ két közönséges püspök; számtalan pópa;²⁶¹ Sz. [Szent] Basiliusnak [Nagy Szent Vazul, Vasilij Kesarijskij Velikij, Caesareai Basil, Hagios Basileos Ho Megas (329-379)] sok barát monostora, és széjjel²⁶² sok remete. Aminek nagyobb száma nélkül pedig leginkább szűkölködik Russzia, ímé csak egy főiskolája vagyon, melyet Péter első cár Moszkva²⁶³ városban fondált [fundált].

Moszkvának²⁶⁴ kemény, és hideg a levegője; a földje [földje] erdős, és mocsáros²⁶⁵ [mocsaras] a sok tavoknak [tavoknak] miatta, néholt [néhol] mégis, úgymint Lengyelország felől termékeny gabonával, Péter első cár Astrakan [Asztrahán] országában szőlőt is plántáltatott [ültettetett]; és ugyan nem kevés foganattal; mert amint Pock József [Joseph Pock] állattya [állítja], a bora annak akármi jó francia bornak sem enged. Az erdőkben sok a méh, a szárnyas, és lábas vadállat; találatnak azonban erdei [szarvas]bikák, jávorok [jávorszarvasok],²⁶⁶ medvék, szarvasok, és fekete farkasok is &c. [et cetera, és így tovább].

²⁵² Az első Romanov cár.

²⁵³ Az eredeti szövegben: Péter I. BERTALANFFI (1757) 662.

²⁵⁴ Az eredeti szövegben: czimmerek. BERTALANFFI (1757) 662.

²⁵⁵ Az eredeti szövegben: ketős. BERTALANFFI (1757) 662.

²⁵⁶ BERTALANFFI (1757) 662-664.

²⁵⁷ Az eredeti szövegben: predikállá. BERTALANFFI (1757) 662.

²⁵⁸ Az eredeti szövegben: Kristus. BERTALANFFI (1757) 662.

²⁵⁹ Az eredeti szövegben: Konstantinápolyi. BERTALANFFI (1757) 663.

²⁶⁰ Az eredeti szövegben: Érsek. BERTALANFFI (1757) 663.

²⁶¹ Az eredeti szövegben: Pópa. BERTALANFFI (1757) 663.

²⁶² Az eredeti szövegben: széjlyel. BERTALANFFI (1757) 663.

²⁶³ Az eredeti szövegben: Moscovia. BERTALANFFI (1757) 663.

²⁶⁴ Az eredeti szövegben: Moscovianak. BERTALANFFI (1757) 663.

²⁶⁵ Az eredeti szövegben: motsáros. BERTALANFFI (1757) 663.

²⁶⁶ A jávorszarvas (*alcer alcer*) párosujjú patás állat, a legnagyobb őzféle, Skandináviától Alaszkaig elterjedt. Az orosz szerzők az európai jávorszarvast és az amerikai jávorszarvast elkülönítik, az orosz területen az európai alfaj él. Ennek orosz elnevezése *evropejskij los,* illetve *sochatyj*).

Legnagyobb keresete [bevétele] van pedig Moszkvának²⁶⁷ a drága bőrökből; úgymint nyusztból,²⁶⁸ hermelinből, szép fekete rókából, és más gyöngye, és drága szőrű [szőrméjű/prémes] állatokból.

Moszkvának²⁶⁹ a népe erős testű, közepszerű²⁷⁰ [közepes], rövid szárú, de gyors futású, vad, s kegyetlen erkölcsű, tudományutáló, erős italt szerető, ocsmány,²⁷¹ s visszafordult²⁷² [perverz] bujaságra hajlandó; efelett [emellett] a sok dohányozásnak miatta 1634. eszt.[endei] törvénnyel végeztetett el az; hogy vagy vereséggel [veréssel, ütlegeléssel], vagy az orra elejének elmetszésével büntetődjék²⁷³ [büntetessék] aki a dohányzásban [dohányzáson] kaptik [kapnak/fognak].²⁷⁴ A külső ruhája a moszkóviai népnek egy hosszú dolmány, vagy selyemből, vagy pamukból [pamutból], amint kinek-kinek érteke [értéke/gazdagsága] hozza.

5.3.

5.3.1.Privetsvie ot rukovoditelej Vengerskoj socialističeskoj rabočeje partii i Vengerskoj Narodnoj Respubliki²⁷⁵

Predsedatel' Kitajskoj Narodnoj Respubliki tovarišč Lju Sao-ci,

Predsedatel' Kommunističeskoj partii Kitaj tovarišč Mao Cze-dun,

Prem'er Gossudarstvennogo Soveta Kitajskoj Narodnoj Respubliki tovarišč Čžou En'-laj!

Po slučaju desjatoj godovščiny obrazovanija Kitajskoj Narodnoj Respubliki razresite ot vsej dusi obratit'sja k vam i ot imeni Prezidiuma Narodnoj Respubliki, Central'nogo Komiteta Vengerskoj socialističeskoj rabočeje partii i Vengerskogo Revoljucionnogo Raboče-Krest'janskogo Pravitel'stva i nasego naroda peredat' vam i bratskomu kitajskomu narodu samye gorjačie privetsvija i blagopoželjenija.

Vsemirno-istoričeskaja pobeda, v rezultate kotoroj 10 let nazad rodilas' Kitajskaja Narodnaja Respublika, uvenčala mnogovekovoju tjaželoju bor'bu i slavnye revoljucionnye sraženija geroičeskogo kitajskogo naroda. Velikij kitajskoj narod vzsja vlast' i svoi ruki, čtoby po rukovodstvom svoej slavnoje partii, Kommunističeskoje Partii Kitaj, likvidirovat' tjaželoje nasledstvo prošlogo i vszupit' na put' socializma, obogatit' i procvetat' svoju Rodinu.

Nasi strany i narody uže 10 let nerazryvno svjazyvajut obščie celi stroit'elstva socializma, velikie idei marksizma-leninizma, tysjači uz bratskoje družby i sotrudičestva v velikoj sem'e socialističeskogo lagerja.

²⁶⁷ Az eredeti szövegben: Moscovia. BERTALANFFI (1757) 663.

²⁶⁸ Az eredeti szövegben: Nyusztból. BERTALANFFI (1757) 663. A nyuszt (*martes martes*) menyétféle ragadozó, Nyugat-Európától Szibériáig fordul elő. Orosz elnevezése lesnaja kunica, vagy želtoduška.

²⁶⁹ Az eredeti szövegben: Moscovia. BERTALANFFI (1757) 663.

²⁷⁰ Az eredeti szövegben: közepszerű. BERTALANFFI (1757) 663.

²⁷¹ Az eredeti szövegben: ocsmány. BERTALANFFI (1757) 664.

²⁷² Az eredeti szövegben: vissza fordult. BERTALANFFI (1757) 664.

²⁷³ Az eredeti szövegben: büntetődjék. BERTALANFFI (1757) 664.

²⁷⁴ A szöveg a tettenérés esetére utal.

²⁷⁵ SZERZŐ nélkül (1959) 495-496.

Vengerskij narod s bratskim sočuvstviem sledit za gigantskimi usilijami kitajskogo naroda i s voschiščeniem smotrit na ego ogromnye uspehi, dostignutye za isteksie 10 let. Nas narod sredi vasich zamečatel'n'nych dostiženij osobenno porazili uspechi 1958 goda – goda „velikogo skačka“ i ich dal'nejsee razvitie v etom godu, a takže velikie perspektivy dospočnogo vypolnenija vtorogo pjatiletnego plana. V rezul'tate etich dostižennij na meste neskol'ko desjatkov let tomu nazad ešče ograblennoj i poraboščennoj strany byla sozdana strojaščaja socializm mogučaja Kitajskaja Narodnaja Respublika.

Sily meždunarodnoj reakcii i imperializma delajut vse dlja togo, čtoby prjamo i kosvenno pomesat' razvitiju Kitajskoj Narodnoj Respubliki i ee družbe s drugimi aziatiskimi stranami.

Vengerskij narod i ego pravitel'stvo resitel'no osuždajut proiski meždunarodnoj reakcii, polnost'ju podderživajut posledovatel'nuju mirnuju politiku Kitajskoj Narodnoj Respubliki, a takže ee spravedlivuju bor'bu za osvoždenie Tajvanja i pribežnich ostrovov, nezakonno okkupirovannyh amerikanskimi imperialistami, i trebujut, čtoby 680-millionnyj narodnyh Kitaj zanjal svoje zakonnoe mestvo v Organizacii Ob'edinennyh Nacij.

Ot imeni vengerskogo trudovno naroda iskrennie želaem, čtoby bratskaja družba nasich narodov rascvetala naveki.

Dorogie tovarišči, my ot vsej dusi želaem vam zdorov'ja i želaem soznatel'nomu, samootveržennomu i trudoljubivomu narodu vasej strani dal'nejsich velikich uspechov v dele stroitel'stva socializma i zaščity mira vo sem mire.

Predsedatel' Prezidiuma Vengerskoj Narodnoj Respubliki

Istvan Dobi

Pervij sekretar' Centralnogo Komiteta Vengerskoj socialistič rabočej partii

Janos Kadar

Predsedatel' Vengerskogo Revoljucionnogo Raboče-Krest'janskogo Pravitel'stva

d-r Ferenc Mjunich

Budapest, 29 sentrjabrja 1959 goda.

5.3.2.Privetsvie ot Ministra inostrannyh del Vengerskoj Narodnoj Respubliki Endre Sika²⁷⁶

Ministr inostrannyh del Kitajskoj Narodnoj Respubliki tovarišč Čen' I!

Razrešite mne, tovarišč Ministr, v den' velikogo nacional'nogo prazdnika Kitajskoj Narodnoj Respubliki – desjatoj godovščiny obrazovannija Narodnoj Respubliki – peredat' Vam samye gorjačie privetsvija i blagopoželanija. V eti dni, kogda kitajskij narod podytoživaet bolsie rezultaty i uspechi, dostignutye pod rukovodstvom slavnoj Kommunističeskoj partii Kitaja, vengerskij narod iskrennie razdeljaet vasi toržestvennye čuvstva. Ja ubežden, čto sovmeštaja bor'ba nasich narodov za istekšie 10 let byla uspešna. Zaključennij v etom godu Dogovor o družbe i sotrudničestve zakrepil bratskie otnošenija meždu nasimi stranami. Ja uveren v tom, čto kitajskij narod i vpred' dostignet bol'sich uspechov v dele stroitel'stva socializma, zaščity i ukreplennija mirav Azii i vo vsem mire, v dele polnogo ob'edinenija svoej Rodiny. Razrešite v den' velikogo prazdnika kitajskogo naroda poželat' novych uspechov, blestjaščich pobed, mira i sčast'ja.

Ministr inostrannyh del Vengerskoj Narodnoj Respubliki

d-r Endre Sik.

5.3.3.Privetsvie ot Centralnogo Komiteta Kommunističeskoj partii Sovetskogo Sojuza, Prezidiuma Verhovnogo Soveta SSSR i Soveta Ministrov SSSR

(Začitaju tovariščem M. A. Suslovym)

Predsedatelju Centralnogo Komiteta Kommunističeskoj partii Kitaj tovarišču Mao Cze-dun

Predsedatelju Kitajskoj Narodnoj Respubliki tovarišču Lju Sao-ci

Predsedatelju Postjannogo Komiteta Vsekitajskogo Sobranija narodnyh predstavitelej Kitajskoj Narodnoj Respubliki tovarišču Čžou En'-laju²⁷⁷

Dorogie tovarišči!

Ot imeni narodov Sojuza Sovetskich Socialističeskich Respublik Central'nyj Komitet Kommunističeskoj partii Sovetskogo Sojuza, Prezidium Verhovnogo Soveta SSSR i Sovet Ministrov SSSR šljut vam i vsemu bratskomu kitajskomu narodu samyj gorjačij privet i serdečnye po-zdravlennija po slučajju slavnogo desjatiletija Kitajskoj Narodnoj Respubliki.

Nacional'nyj prazdnik narodov Kitaja – radostnyh den' i dlja sovetskich ljudej. Posle Velikoj Oktrjabskoj socialističeskoj revoljucii pobjeda kitajskoj narodnoj revoljucii javilas' samym vydajuščimsja sobytiem i istorii čelovečestva; ona nanesla novyj moščnyh udar po lagerju imperializma i reakcii, okazala gromadnoe vozdejstvie ne ves' chod mirovoj istorii. Pokončiv navsegda so stranym prognivšim stroem, velikij kitajskij narod vo glave so svoej rodnoj kommunističeskoj partiej sozdal mogučee socialističeskoe gosudarstvo rabočich i krest'jan.

²⁷⁶ SZERZŐ nélkül (1959) 496-497.

²⁷⁷ SZERZŐ nélkül (1959) 312-313.

Obrazovanie Kitajskej Narodnej Respubliki i vstuplenie Kitaj v bratskoju sem'ju narodov socialističeskogo lagerja javilos' novym jarkim svidetel'stvom toržestva pobedonosnogo marksistko-leninskogo učenija.

Glubočajšie socialno-ekonomičeskie preobrazovanija, provedenninye v vasej strane, obespečili rešajuščuju pobedu novych, socialističeskich otnošennij, otkryli bezgraničnye prostory dlja razvitija proizvoditel'nych sil i podlinno vsenarodnogo tvorčestva. Uspesno vypolniv svoj pervyj pjatiletnij plan, trudoljubivyj i talantlivyj kitajskoj narod samootverženno boretsja za dal'nejsij pod'em vseh otraslej narodnogo hozjajstva, za osuščestvennie techničeskoj i kul'turnoj revoljucii. Nyne narodnij Kitaj i vyzivaet strach u ego vragov.

V tesnom sodružestve so vsemi socialističeskimi stranami Kitajskaja Narodnaja Respublika ukreplajet edinstvo i moguščestvo socialističeskogo lagerja, vedet neustrannuju bor'bu za mir i meždunarodnoju bezopasnost,' okazyvaet podderžku ugnennym narodam, ljubivajuščimsja svobody i nezavisimosti. Na meždunarodnoj arene vse bolee rastet i krepnet avtoritet Kitajskej Narodnej Respubliki kak velikoj mirovoj deržavy.

Vmeste s vami, dorogie tovarišči, sovjetskie ljudi gordjatsja poistine zamečatel'nymi uspechami, dostignutymi za istekšie desjat let trudjaščimisja Kitaja. Sovjetskomu narodu blizki i ponjatny revoljucionnyj razmach i neistoščimaja energija kitajskogo naroda, bezzavetno otdajuščego vse sily vo imja procvetannija svoej prekrasnoj rodiny.

Sovjetskie ljudi choroso ponimajut, čto pobeda narodnoj revoljucii i uspechi socialističeskogo stroitelstva v Kitajskej Narodnej Respublike stali vozmožny blagodarja mudromu rukovodstvu Kommunističeskoj partii Kitaj, ee ispytannogo Central'nogo Komiteta vo glave s velikim synom kitajskogo naroda tovariščem Mao Cze-dunom. Vernaja marksistko-leninskomu učebniju Kommunističeskaja partija Kitaja neustanno splečivaet i smelo vedet trudjaščichsja strany k novym pobedam socializma

Sovjetskij i kitajskij narody svjazahy nerazryvnymi uzami večnoj družby, skreplennoj so-vmestnoj bor'boj za obščie blagorodnye celi. Nerusimyj sojuz nasich narodov stal važnejšim faktorom v razvitii vsemirnoj istorii obrazcom novych, podlinno bratskich otnošennij, osnovannyh na leninskich principach internacionalizma. Sovjetskie ljudi i vpred' budut delat' vse neobšego ukreplennija i rascveta družby vseh narodov mirovoj socialističeskoj sistemy.

Ot vsego serdca želaem kommunističeskoj partii i narodnomu pravitel'stvu, rabočim, krest'janam, intelligencii, i vsem trudjaščimsja Kitajskej Narodnej Respubliki novych, ešče bol'sich uspechov v pretvorenin v žizn' grandioznych zadač stroitelstva socializma, v bor'be za mir vo vsem mire.

Da zdrastvuet desjatja godovščina Kitajskej Narodnej Respubliki!

Da zdrastvuet bratskij kitajskij narod!

Da zdrastvuet Kommunističeskaja partija Kitaja i ee Central'nyj Komitet vo glave s tovariščem Mao Cze-dunom!

Da zdrastvuet narodnoe pravitel'stvo Kitajskej Narodnej Respubliki!

Da zdrastvuet i procvetaet v vekach nerusimaja sovjetskogo-kitajskaja družba!

Pervij sekretar' Centralnogo Komiteta Kommunističeskoj partii Sovjetskogo Sojuza,
Predsedatel' Soveta Ministrov SSSR

N. Hruščev

Predsedatel' Prezidiuma Verhovnogo SSSR

K. Vorosilov

Moskva, Kreml' 27 sentjabrja 1959 g.

5.3.4. Privetsvie ot Ministra inostrannich del Sojuza SSSR A. A. Gromyko ²⁷⁸

Ministru inostrannich del Kitajskoj Narodnoj Respubliki tovarišču Čen I

Dorogij tovarišč Čen I!

Razrešite peredat' Vam serdečnye pozdravlennija po slučajju nacionalnogo prazdnika kitajskogo naroda – 10-j godovščiny Kitajskoj Narodnoj Respubliki. Velikij kitajskoj narod pod rukovodstvom Kommunističeskoj partii Kitaja dobilsja istoričeskich pobeđ v stroitelstve socializma, neuklonno provodja vmeste so vsemi socialističeskimi stranami miroljubivoju vnesjuju politiku. Iskrenne želaju Vam novych uspechov v vasej plodotvornoj rabote na blago kitajskogo naroda, vo imja dal'nejsego ukreplennija edinstva i spločennosti mirovogo socialističeskogo lagerja, v interesach vseobščego mira i vezopasnosti narodov.

Pust' večno živet i procvetaet nerusimaja sobjetskogo-kitajskaja družba.

Ministra inostrannich del Sojuza SSSR A. A. Gromyko

Moskva, 29 sentjabrja 1959 goda.

²⁷⁸ SZERZŐ nélkül (1959) 491.